

VERBORGEN TALENTEN

EVALUATIE VAN HET KULTURHUSCONCEPT
IN
LEMELERVELD, BORNE EN NOTTER-ZUNA

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1. Inleiding	4
1.1 Inleiding.....	4
1.2 Beleidsontwikkeling provincie	5
1.3 Doelstelling van het onderzoek.....	5
1.4 Kulturhus in een notendop	5
1.5 Onderzoeksvraag.....	6
2. Onderzoeksmethode	7
2.1 Casusselectie.....	7
2.2 Interventiemodel	8
2.3 Definitie leefbaarheid	10
3. Beschrijving van de drie onderzochte gemeenschappen	11
4. Bevindingen: verhalen en redematies	13
4.1 Resultaten in Lemelerveld	13
4.2 Resultaten in Borne	16
4.3 Resultaten in Notter-Zuna.....	20
4.4 Resultaten methodiek	23
4.5 Vergelijkende analyse	24
5. Conclusies	26
5.1 Conclusie 1: Er is een positieve relatie tussen kulturhusconcept en leefbaarheid.....	26
5.2 Conclusie 2: Het kulturhusconcept draagt bij aan leefbaarheid	27
5.3 Conclusie 3: Een succesvol kulturhus kent een aantal voorwaarden	28
6. Onderzoeksresultaten in relatie tot kennis en ervaring van Stimuland	30
6.1 Afstemmen (beleids)doelen van kulturhusen.....	30
6.2 Toekomstbestendigheid van het kulturhusconcept	30
6.3 Geld en effecten.....	31
6.4 Aantrekkelijke woonplek	31
6.5 Verantwoordelijkheden overheden en kulturhusen	31
6.6 Onderzoeksmethodiek en bewustwording.....	32
7. Aanbevelingen	33
7.1 Kansen voor verdieping	33
7.2 Ontwikkelen kulturhusen voor de toekomst.....	33
7.3 Betere afstemming beleidsdoelen	35
8. Verantwoording van keuzes in de onderzoeksmethodiek	36
Literatuurlijst	37
Bijlagen	38

Voorwoord

Leefbaarheid en het platteland zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. Het prettig wonen, noaberschap, rust, ruimte en natuur kenmerken een leefbaar platteland. Voor mensen die op het platteland wonen gaat leefbaarheid daarnaast ook over de aanwezigheid van voorzieningen en of je ook in de toekomst - wanneer er meer zorg nodig is - ook op dat platteland kan blijven wonen.

Leefbaarheid en voorzieningen zijn voor inwoners van het landelijk gebied sterk met elkaar verbonden. De wens voor multifunctionele accommodaties in dorpsplannen laat dit onder andere zien. Maar is er wel een relatie tussen leefbaarheid en voorzieningen en hoe zit die relatie in elkaar? In dit onderzoek zoeken we het antwoord op die vraag.

De titel van deze rapportage 'Verborgene Talenten' komt uit een van de verhalen uit dit onderzoek. Het laat zien hoe door de inzet voor een gezamenlijk doel, onvermoede talenten bij inwoners naar boven kwamen. Het geeft een mooi beeld van wat het werken aan een gezamenlijk doel kan opleveren. Een prachtig feest, maar ook inzicht in de gaven van mensen die ook in volgende projecten ingezet kunnen worden.

Dit onderzoek is uitgevoerd met de enthousiaste inzet van inwoners uit Notter-Zuna, Borne en Lemelerveld. We hebben heel wat keukentafels gezien tijdens het verzamelen van verhalen. Mensen hebben met het vertellen van hun verhaal een persoonlijke kijk op het leven met ons gedeeld en ons gastvrij ontvangen. Dat was een bijzonder proces. Als onderzoeksteam willen we alle mensen die zich hebben ingezet dan ook bedanken. En we komen zeker terug in de drie kernen om uitkomsten van dit onderzoek samen met, participanten te vertalen naar praktische handvatten die ingezet kunnen worden in het kulturhuswerk. Ook dank aan de ambtenaren vanuit de drie gemeenten die een rol hebben gespeeld bij het verzamelen van informatie en het duiden van verhalen. Speciale dank voor Marlèn Arkesteijn van Wageningen Universiteit die ons tijdens het onderzoek gecoacht heeft. Deze coaching is mogelijk gemaakt door een financiële bijdrage van het ministerie van EL&I (voorheen LNV). Het schrijven van een notitie over de bruikbaarheid van de onderzoeksmethodiek en een notitie over de rollen van overheden waren onderdeel van deze bijdrage¹. Ook een woord van dank aan de begeleidingscommissie². Waarvan de leden vanuit hun eigen kennis en ervaring hebben bijgedragen aan het optimaliseren van de onderzoeksopzet en het proces van onderzoek. Dit onderzoek is financieel mogelijk gemaakt door de provincie Overijssel, met dank aan de inzet van Jolande Zijlstra.

We hopen dat dit onderzoek bijdraagt aan het beter begrijpen van leefbaarheid, wat het voor mensen betekent en welke rol voorzieningen spelen. Heeft u vragen of opmerkingen, dan kunt u deze mailen naar Margreet Hogenkamp, mhogenkamp@stimuland.nl.

---

¹ Beleidsnotitie over de inzetbaarheid van de 'Most Significant Change' methode bij de evaluatie van complexe programma's Wageningen UR/ Marlèn Arkesteijn en Daniël de Jong.

² De begeleidingscommissie bestond uit Alberthe Papma (ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie), Krijno van Vugt (Kopgroep Maatschappelijk Vastgoed), Astrid van der Kooij (Movisie),
² De begeleidingscommissie bestond uit Alberthe Papma (ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie), Krijno van Vugt (Kopgroep Maatschappelijk Vastgoed), Astrid van der Kooij (Movisie), Pieterjan van Delden (Andersson Elffers Felix) en Daniël de Jong (Wageningen Universiteit) en Jolande Zijlstra (Provincie Overijssel).

1. Inleiding

Hoe kunnen we inzicht krijgen in de invloed van het kulturhusconcept op de leefbaarheid in gemeenschappen? Deze vraag ontstaat logischerwijs na meer dan tien jaar investeren in multifunctionele centra. Niet alleen bij de provincie Overijssel komt deze vraag naar boven. De afgelopen jaren werd deze vraag ook vanuit gemeenten, woningbouwcorporaties, maatschappelijke instellingen en commerciële adviesbureaus steeds actueler. Met de economische crisis in het achterhoofd wordt - nog meer dan voorgaande jaren - kritisch gekeken naar de hoogte van investeringen en wat ze opleveren. Een belangrijke vraag is hoe maatschappelijke effecten inzichtelijk en meetbaar gemaakt kunnen worden. Met deze kennis kunnen overheden nog gericht (voorzieningen)beleid maken. En geeft het inwoners die betrokken zijn bij hun gemeenschap inzicht in welke activiteiten en voorzieningen hun gemeenschap meer leefbaar zouden kunnen maken.

De vele expertmeetings, workshops en symposia over dit onderwerp maken echter duidelijk dat het antwoord niet makkelijk te geven is. Maatschappelijke effecten blijken moeilijk meetbaar omdat beoogde leefbaarheid door iedere inwoner van een wijk of dorp anders wordt beleefd. En daarbij zijn de effecten moeilijk te sturen en komt de opbrengst niet altijd direct ten goede aan de investeerder, bijvoorbeeld de gemeente of woningbouwcorporatie. De politieke dimensie bij het meten van maatschappelijke investeringen is ook van invloed. Wat is leefbaarheid waard? Wat mag het kosten? Vanuit verschillende organisaties wordt geprobeerd manieren te vinden om effecten te meten. Er wordt geëxperimenteerd met verschillende aanpakken: meten op het niveau van activiteiten en de verscheidenheid ervan, op het niveau van het bereik van doelgroepen, in termen van financiële bijdragen en exploitatie.

In deze evaluatie vormen verhalen van mensen uit gemeenschappen de basis. De ervaringen van mensen en hun redenties geven in dit onderzoek aan hoe het kulturhusconcept al dan niet van invloed is op hun eigen woon-, werk- en leefomgeving. De evaluatie is beperkt tot intensief onderzoek in drie gemeenschappen en is daarmee een eerste stap in het inzichtelijk maken van de invloed van maatschappelijke investeringen. Verder onderzoek is nodig om meer verdieping te krijgen, conclusies beter te kunnen onderbouwen en in breder perspectief te zetten.

1.1 Aanleiding

In de provincie Overijssel (en ook elders) wordt sinds ruim tien jaar gewerkt met het kulturhusconcept. In Overijssel zijn op dit moment ruim veertig kulturhusen en zijn er nog rond de zestig initiatieven in ontwikkeling. De eerste kulturhusen zijn nu ruim vijf jaar in bedrijf. Een evaluatie is nu mogelijk omdat deze kulturhusen een aantal jaren draaien en er een effect op de leefbaarheid zou kunnen zijn. In de afgelopen jaren is door verschillende studenten en onderzoeksbureaus onderzoek gedaan naar interne samenwerking. Er is nog niet uitgebreid ingegaan op de ervaringen die de gemeenschappen hebben opgedaan met het kulturhus(concept) en de invloed op de ervaren leefbaarheid. Vanuit haar rol als uitvoerder van provinciale steunfunctietaken³, ontstond bij Stimuland de behoefte meer inzicht te krijgen in de beoogde relatie tussen voorzieningen en de leefbaarheid. Dit onderzoek is een eerste stap in het ontrafelen van de rol van voorzieningen en de impact op leefbaarheid. De provincie Overijssel maakt dit onderzoek mogelijk als onderdeel van de steunfunctietaken op het gebied van sociaal en vitaal platteland. De provincie wil de uitkomsten van dit onderzoek gebruiken om haar beleid te evalueren. Uitkomsten van het onderzoek bieden daarnaast input voor gemeentelijk beleid en worden door Stimuland vertaald naar praktische handvatten waarmee gemeenten en initiatiefnemers aan de slag kunnen met het ontwikkelen van nieuwe initiatieven en het exploiteren van bestaande kulturhusen.

---

³ Steunfunctietaken vloeien voort uit provinciaal beleid en zijn een wettelijke taak in het kader van de Wet op de Maatschappelijke Ondersteuning.

1.2 Beleidsontwikkeling provincie

Al in 1995 benoemt de provincie Overijssel in haar beleidsdocumenten het 'kulturhus' als manier om de leefbaarheid in de provincie te versterken. Vanuit de Overijsselse bibliotheken werd destijds nagedacht over een nieuwe rol van bibliotheken in een veranderende samenleving. Een concept waarbij verschillende voorzieningen onder één dak gingen samenwerken, bood volgens de provincie een antwoord op het verschraken van het voorzieningenniveau op het platteland. In de jaren daarop volgend werden er verschillende subsidieregelingen ontwikkeld die het mogelijk maakten om een financiële bijdrage van de provincie te ontvangen bij het ontwikkelen van kulturhusen. Daarbij is in de loop van de afgelopen tien jaar een duidelijke verschuiving te zien van de focus op het gebouw (alleen geld voor 'stenen'), naar de focus op samenwerking (het kulturhusconcept).

Dat de provincie Overijssel de kulturhusen als kansrijk ziet is ook af te lezen aan het feit dat ze in 2000 financiële middelen ter beschikking stelt voor een 'projectbureau', dat het ontwikkelen van kulturhusen stimuleert, kennis verzamelt en deelt en een netwerk van kulturhusen ontwikkelt. De provincie heeft daarbij steeds het versterken van de leefbaarheid als doel voor ogen en het kulturhusconcept als een middel dat doel te bereiken. De taken van het projectbureau Kulturhus zijn inmiddels opgegaan in de steunfunctietaken rond kulturhusen die Stimuland uitvoert.

Hoewel de subsidieregelingen voornamelijk op het landelijk gebied gericht waren, zijn er ook in stedelijk gebied kulturhusen ontwikkeld. Sinds 2007 is de zogenaamde 'kulturhusregeling' ondergebracht in het provinciaal Meerjarenprogramma voor het landelijk gebied (pMJP). Dit is het uitvoeringsplan bij het Investeringsbudget Landelijk Gebied, waarin rijks- en provinciaal geld samengevoegd is. De provincie Overijssel is de enige provincie waar leefbaarheidsdoelen specifiek benoemd zijn als prestaties in het pMJP. Gemeenten en provincie hebben op basis van het pMJP prestatieafspraken gemaakt. In de huidige regeling kunnen gemeenten gebruik maken van de mogelijkheid van subsidie voor een (verplicht) haalbaarheidsonderzoek, bouwkosten en programmering. Ook is er de mogelijkheid om experimenten te ontwikkelen, waar de provincie aan wil bijdragen. Deze experimentenregeling valt buiten het pMJP. Het ambitieniveau voor het ontwikkelen van kulturhusen en/of multifunctionele accommodaties is groot. Dit aantal ligt (in de beleidsperiode van 2007 tot en met 2013) rond de honderd. In totaal zal de provincie vanaf de pilots in 1996 tot en met 2013 rond de 26 miljoen euro geïnvesteerd hebben in kulturhusconcepten.

1.3 Doelstelling van het onderzoek

Doelstelling van het onderzoek is *inzicht te verwerven in de effecten van het kulturhusconcept op de leefbaarheid van gemeenschappen*. Het kulturhusconcept wordt gezien als een multifunctionele accommodatie met een belangrijke toevoeging: organisaties werken bewust samen en formuleren gezamenlijk vastgestelde doelen. Stimuland maakt voor het onderzoek gebruik van de methodiek Most Significant Change. Deze methodiek heeft als doelstelling het gezamenlijk leren en reflecteren op veranderingen door middel van verhalen. Deze methodiek is in Nederland nog niet eerder gebruikt in onderzoek naar maatschappelijke effecten.

1.4 Kulturhusconcept in een notendop

Kulturhus is een Scandinavisch begrip en staat voor een gezamenlijke accommodatie waarbij meer wordt gedeeld dan alleen de voordeur. In 2000 is het concept geïntroduceerd in Overijssel, waarna het zich als een olievlek over Nederland heeft verspreid. Vergaande samenwerking tussen participanten is de basis van het concept. Een kulturhus is een voorziening onder één of meerdere daken in een dorp of stadswijk. Participanten in een kulturhus hebben een gezamenlijke visie over de rol van de voorziening in het dorp of de wijk en betrekken inwoners van het gebied bij de ontwikkeling van activiteiten. Een gezamenlijk beheer en een gezamenlijke programmering, passend bij wensen en behoeften van inwoners, zijn de basis. Het kulturhusconcept kan ook zonder voorziening uitgewerkt worden. Binnen een kulturhus worden inventieve verbindingen gelegd tussen organisaties en verenigingen.

1.5 Onderzoeksvraag

De centrale vraag van het onderzoek is als volgt geformuleerd:

Wat is de belangrijkste verandering door het kulturhusconcept (bedoelde samenwerking) op de leefbaarheid in Borne, Lemelerveld en Notter-Zuna in de vijf jaren volgend op de opening van het kulturhus?

Om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- Wat is betekenis van het kulturhusconcept voor de leefbaarheid voor het individu?
- Wat is de belangrijkste verandering die heeft plaatsgevonden door het kulturhus(concept), die effect heeft op de leefbaarheid.
- Hoe beoordelen de betrokkenen de invloed van het kulturhusconcept op de leefbaarheid voor de gemeenschap?
- Is het kulturhusconcept toekomstbestendig? En zo ja, wat zal de toekomstige rol van het kulturhusconcept zijn op de leefbaarheid?

2. Onderzoeksmethode

Zoals gezegd wordt in dit onderzoek gebruikt gemaakt van de methodiek Most Significant Change (MSC). Het doel van MSC is het gezamenlijk leren en reflecteren op veranderingen door middel van verhalen. Een deel van de verhalen wordt eveneens gebruikt voor verantwoording. De MSC is een methode om achteraf veranderingen te identificeren, vaak op middellange termijn. De focus ligt op het proces van verandering, ontwikkeling en resultaten. De methodologie bestaat uit het (periodiek) vergaren van verhalen over de meest significante verandering. De actoren worden op verschillende niveaus geselecteerd. Voor het kulturhusconcept betekent dit: de gebruikers, de medewerkers van de deelnemende organisaties, het bestuur en de gemeente. Op al deze niveaus zijn verhalen verzameld en zijn de meest belangrijke verhalen door de onderzoeksgroep geselecteerd, besproken en geëvalueerd.

Concrete uitwerking gebruikte werkwijze

- Eerste stap: gesprekken met bewoners van de drie gemeenschappen over de meest belangrijke verandering door het kulturhusconcept.
- Tweede stap: groepsgesprek met participanten en bestuur van een kulturhus over de meest belangrijke verandering door het kulturhusconcept.
- Derde stap: gesprekken met bewoners, participanten en bestuur van een kulturhus en betrokken gemeenteambtenaren om deze verhalen te selecteren, duiden, items/indicatoren te benoemen en te analyseren.
- Vierde: kruisbijeenkomst met de kulturhusen (4 afgevaardigden per kulturhus, samen 12).

Schematisch

Eerste stap	Tweede stap	Derde stap	Vierde stap
Individuele gesprekken met bewoners	Groepsgesprekken met participanten en bestuur kulturhus	Kruisbijeenkomst bewoners, participanten kulturhus en ambtenaren	Kruisbijeenkomst kulturhus
Doelstelling			
Verhalen verzamelen	Verhalen verzamelen	Selecteren en duiden verhalen	Verdere analyse van betekenis kulturhus voor leefbaarheid

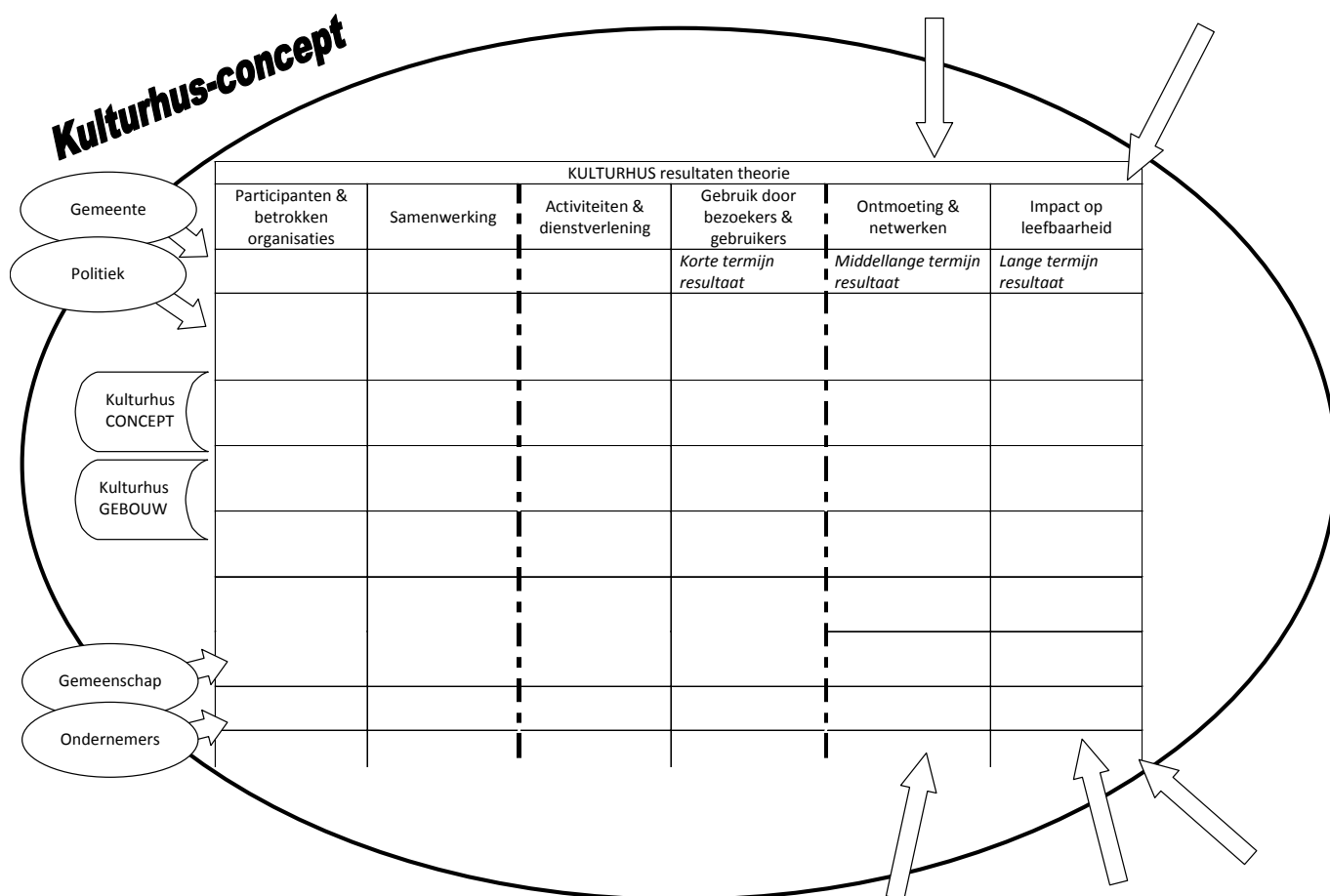
De methodiek onderzoekt vooral de relatie tussen de leefbaarheid en het kulturhus aan de hand van verhalen. Er wordt niet specifiek onderzoek gedaan naar andere factoren die van invloed kunnen zijn op de leefbaarheid. Deze komen in verhalen wel ter sprake. Ook is niet gevraagd naar wat het kulturhusconcept niet heeft opgeleverd, waarmee de relatieve importantie van het kulturhusconcept niet gegeven kan worden.

2.1 Casusselectie

In overleg met de provincie Overijssel, is in dit onderzoek gekozen voor een selectie van drie gemeenschappen op basis van een aantal criteria.

- Het kulturhus moet langer dan vijf jaar open en in bedrijf zijn. Dit is belangrijk omdat met een (nog) kortere openingstijd, er veel moeilijker effecten gemeten kunnen worden.
- De gemeenschap en de gemeente waarin ze liggen moeten zelf ook enthousiast zijn om mee te werken met het onderzoek. Dit vanwege de intensiteit van het onderzoek en wat er van mensen uit de gemeenschap wordt gevraagd.
- Er is gekozen voor gemeenschappen die verspreid in de provincie liggen.
- Er is gekozen voor gemeenschappen van verschillende grootte.

2.2 Interventiemodel

Input	Output	Outcome	Impact
Middelen / instrumenten	Prestatie	Resultaat Middellange termijn	Resultaat (effect) Lange termijn
KH-concept/mfa			Leefbaarheid

Voor de analyse van de verhalen is gebruikt gemaakt van het interventiemodel. Dit is een raamwerk waarin de vermeende relatie tussen het kulturhusconcept en de leefbaarheid schetsmatig in beeld is gebracht. Het model is gebruikt als hulpmiddel bij het duiden van de verhalen en het geven van betekenis aan verhalen. Het schema is ontwikkeld door de onderzoekers en is gemaakt op basis van hun ervaringen in het veld.

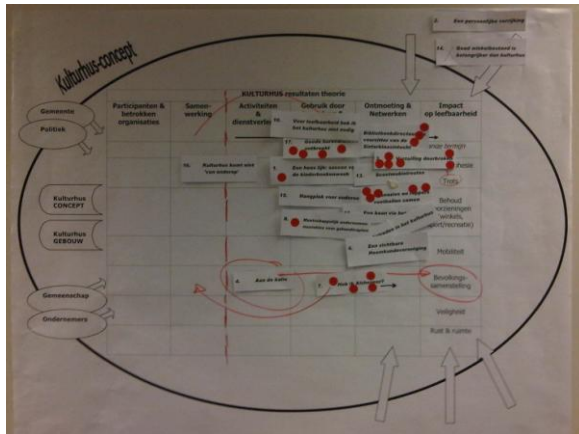
De grote cirkel stelt het kulturhusconcept voor. In het raamwerk is een aantal thema's geplaatst. Deze thema's komen voort vanuit interviews met adviseurs van Stimuland die ruime ervaring hebben met het ontwikkelen en ondersteunen van kulturhusen. Het zijn thema's die steeds terugkeren en bij alle ontwikkelingen rond kulturhusen in meer of mindere mate een rol spelen. Het raamwerk kan grofweg verdeeld worden in een aantal blokken. De thema's 'Participanten en betrokken organisaties' en 'Samenwerking' gaan over interne aangelegenheden binnen de kulturhusen. 'Activiteiten & dienstverlening' en 'Gebruik door bezoekers en gebruikers' gaan over korte termijnontwikkelingen en 'Ontmoeten & netwerken' en 'Impact op leefbaarheid' gaan over ontwikkelingen op de langere termijn.

Het schema is de verbeelding van hoe een kulturhus 'werkt' en zich ontwikkelt. Dit biedt het uitgangspunt voor het verzamelen van redeneringen die de relatie tussen het concept en de leefbaarheid zichtbaar maken. Het beeld vanuit de praktijk is dat er een ontwikkeling te herkennen is van de aandacht voor interne samenwerking (bij de ontwikkeling van het kulturhus en in de eerste fase na de opening), richting een grotere aandacht voor activiteiten, dienstverlening (middellange termijn), resulterend in ontmoeting en versterking van de leefbaarheid (lange termijn).

Op de horizontale as is verder nog te zien dat het kan gaan om het kulturhus als gebouw of het kulturhus als concept. In de pijlen en de bolletjes buiten het raamwerk staan woorden die de invloed van buitenaf laten zien. Politiek, gemeente, de gemeenschap, ondernemers (enzovoort) dragen bij, of hebben invloed op de ontwikkeling van het concept.

Leefbaarheid is een breed begrip. De woorden die in de linker kolom opgenomen staan, zijn woorden die uit de interviews met deelnemers uit het onderzoek (de praktijk) naar voren komen waar het gaat om leefbaarheid. Dit is geen uitputtende lijst en kan ook niet gezien worden als definitie, maar de onderwerpen laten wel zien wat vanuit de kulturhuspraktijk als leefbaarheid wordt ervaren.

Deze manier van onderzoek kan gezien worden als 'theory building' (Eisenhardt, 1989; Yinn, 1994). Bij 'theory building' worden casussen gebruikt, die geselecteerd zijn op theoretische gronden, niet op statistische. Tijdens het onderzoek wordt op deze manier theorie ontwikkeld en opgebouwd en tijdens het onderzoek getoetst.

Het schema is gebruikt als hulpmiddel bij de bijeenkomsten in de drie gemeenschappen waar de verzamelde verhalen werden geduid en geprioriteerd. Onderzoekers hebben de verhalen geselecteerd die gingen over leefbaarheid (en waarin niet altijd direct een relatie met het kulturhus te herkennen was). Deze verhalen zijn door deelnemers in het schema geplaatst. Belangrijk bij het plaatsen was juist de redenering van deelnemers waarom een verhaal op een bepaalde plek terecht kwam. Daarna volgde een groepsdiscussie over de betekenis van het verhaal en werd de redenering rond de duiding van het verhaal compleet gemaakt. Steeds werd aan deelnemers gevraagd naar het hoogst haalbare resultaat in de relatie kulturhus en leefbaarheid. In een verhaal zitten soms meerdere betekenissen en meerdere resultaten. Met het hoogst haalbare resultaat wordt bedoeld dat gekeken is naar het belangrijkste effect voor de lange termijn. Gaat het verhaal over interne samenwerking of over ontmoeting? Is het aspect activiteiten het meest belangrijk of leefbaarheid? Het interventieschema bleek een handig hulpmiddel om de redenering helder te krijgen⁴.

⁴ Zie Beleidsnotitie over de inzetbaarheid van de 'Most Significant Change' methode bij de evaluatie van complexe programma's. Wageningen UR/ Marlèn Arkesteijn en Daniël de Jong, Stimuland/ Margreet Hogenkamp, Frederieke Hermsen en Michiel van Staaveren

2.3 Definitie leefbaarheid

Er zijn verschillende definities van leefbaarheid. De meeste definities gaan over de mate waarin de leefomgeving aansluit bij behoeften die er door de mens aan worden gesteld. Er worden voor het meten van leefbaarheid verschillende indicatoren gebruikt zoals veiligheid, bevolkingssamenstelling, relatie tussen bestuur en overheid, mobiliteit, voorzieningen enzovoorts. In dit onderzoek is aan de bewoners gevraagd om aan te geven welke kenmerken de leefbaarheid volgens hen heeft. Zij geven daarmee zelf ook invulling aan het begrip leefbaarheid. Interactie met dorpsgenoten (hoe ga je met elkaar om in de gemeenschap, noaberschap, sociale cohesie, elkaar kennen, kleinschaligheid, gemoedelijkheid), een fijne woonplek, je veilig voelen (in de zin van 'veilig over straat', maar ook in de zin van 'we kennen elkaar en zijn er voor elkaar als het nodig is') en aanwezigheid van voorzieningen werden door de onderzoeksgroep het meest benoemd. In de waardering van hun leefomgeving en de leefbaarheid werden ook rust en ruimte en de aanwezigheid van natuur benoemd. Ruimte in de zin van fysieke ruimte. Rust in de zin van kleinschaligheid en veel natuur dichtbij. Mobiliteit was voor deelnemers ook onderdeel van leefbaarheid en gaat voor mensen over de aanwezigheid (of het ontbreken van) openbaar vervoer en de bereikbaarheid van voorzieningen.

In dit onderzoek gebruiken we - naast de door deelnemers benoemde factoren - de definitie die de Raad voor het Landelijk Gebied heeft geformuleerd. Zij definieert leefbaarheid als de mate waarin de fysieke en sociale leefomgeving voldoet aan de normen en waarden van de gebruikers. Zij beschrijft de fysieke en sociale leefomgeving aan de hand van een aantal elementen:

- Een goede woning en woonomgeving (inclusief veiligheid, groen, landschap, etc.).
- Werk: een vitale plattelandseconomie (inkomen, werkgelegenheid, beroepsbevolking).
- Voldoende voorzieningen op maat en bereikbaar (zorg, onderwijs, sport).
- Een goed sociaal klimaat (sociaal kapitaal, sociale cohesie; verenigingsleven).
- Een bestuurscultuur die ruimte laat voor eigen verantwoordelijkheid van mensen / burgers⁵.

Bovengenoemde definitie en de bouwstenen waaruit de definitie bestaat, zijn gebruikt bij de duiding van de verhalen en komen in het interventieschema terug.

---

⁵ <http://www.rlg.nl/slotakkoord/deelstudie-5/sociale-dimensie-2.html>

3. Beschrijving van de drie onderzochte gemeenschappen

Kulturhus De Mozaïek, Lemelerveld

Lemelerveld is een gemeenschap van ruim 4.500 inwoners. Het dorp ligt aan het Overijssels Kanaal en aan de N348 van Raalte richting Hoogeveen. Het centrum van het dorp is het Kroonplein, waar verschillende winkels zijn gevestigd, inclusief De Mozaïek. Het dorp kent een actieve middenstand en verschillende speciaalzaken, waardoor de kern een regiofunctie heeft. Daarnaast zijn er drie basisscholen, huisartsen, een apotheek, een tandarts, kerken (inclusief kerkelijke gebouwen), horeca, een sportpark (binnen- en buitensport) en een natuurbad. Het kulturhus ligt aan de achterkant van het Kroonplein en is in 2004 geopend. Boven het kulturhus zijn woningen gesitueerd. De Mozaïek kent een oppervlakte van circa 2.100 m² op twee verdiepingen. De jeugdsoos en de muziekvereniging hebben een plek in de kelder en de overige participanten zitten op de begane grond. Behalve de ruimte voor de muziekvereniging is het pand in eigendom van de gemeente en worden de ruimtes verhuurd aan de participanten. In de afgelopen vijf jaar is de samenstelling van de kernparticipanten in het kulturhus ongewijzigd gebleven. Kernparticipanten zijn kinderopvang, bibliotheek, EHBO, jeugdsoos, Stichting Welzijn Ouderen, Landstede Welzijn, muziekvereniging, peuterspeelzaal, servicepunt gemeente Dalfsen en politie, speltheek en een toneelvereniging. Daarnaast zijn er tientallen verenigingen die ruimtes in het kulturhus huren voor activiteiten.

Nieuw is de samenwerking met sportpark Heidepark. Een nieuwe - gezamenlijke - website (www.kulturhus-lemelerveld.nl), laat zien dat De Mozaïek en Heidepark vanuit een gezamenlijke visie hun dienstverlening naar de gemeenschap organiseren. In 2010 bezochten ruim 40.000 bezoekers het kulturhus (bibliotheekbezoek, deelnemers activiteiten Landstede Welzijn en Stichting Welzijn Ouderen en loket politie en gemeente en overige activiteiten). Daarnaast maken 60 kinderen op doordeweekse dagen gebruik van de peuterspeelzaal en de kinderopvang. De Mozaïek kent een bestuur met onafhankelijke leden en een vertegenwoordiging vanuit participanten. Daarnaast is er voor een aantal dagen per week beheer. Deze beheerders nemen ook de verantwoordelijkheid voor het aanjagen van gezamenlijke activiteiten.

Kulturhus De Bijenkorf, Borne

Borne ligt centraal tussen de steden Almelo en Hengelo in het groene hart van Twente. Door haar centrale ligging heeft Borne een belangrijke functie als woongemeente. Borne ligt direct aan de A1/A35. In Borne wonen ruim 21.000 inwoners. Met de bouw van een nieuwe wijk zal dit aantal naar verwachting de komende jaren nog met 7.500 mensen toenemen. Borne is een forensenstad. Ongeveer tweederde van de beroepsbevolking werkt buiten Borne. De stad kent een rijk verenigingsleven en heeft een actieve ondernemersvereniging. Kulturhus De Bijenkorf is in 2004 geopend en kent een oppervlakte van 4.000 m². Voor het gebouw is een parkeerplaats, geschikt om activiteiten te houden. In het gebouw is een theater, geschikt voor 250 mensen met een inschuifbare tribune. Kernparticipanten zijn filmhuis, gitaarcaf , muziekschool, bibliotheek, Stichting Welzijn Borne, atelier, VVV, speltheek, Steunpunt Informele Zorg, Stichting Welzijn Ouderen, Bureau Vrijwilligerswerk, ROC van Twente, RTV Borghende, en het maatschappelijk werk. En daarnaast zijn er tientallen verenigingen die in het kulturhus ruimtes huren voor activiteiten. Er is een beheersconstructie ontwikkeld met een onafhankelijk bestuur en een personele unie, waar alle medewerkers in De Bijenkorf onder vallen. Deze worden aangestuurd door een directeur. Daarnaast is er een programmeur die ook aanjager is van het gezamenlijk ontwikkelen van activiteiten. In 2010 bezochten ruim 199.000 mensen het kulturhus.

Kulturhus Irene, Notter-Zuna

De buurtschappen Notter en Zuna liggen in het westen van de gemeente Wierden, in de driehoek tussen de kernen Nijverdal, Wierden en Rijssen. De rivier de Regge loopt door het gebied. In beide buurtschappen wonen gezamenlijk zo'n 850 mensen. In Notter en Zuna zijn - buiten het kulturhus - geen voorzieningen. Deze zijn wel te vinden in de omringende plaatsen. Binnen een straal van maximaal 4,5 km zijn alle voorzieningen (zorg, onderwijs, kinderopvang, huisarts enzovoort) bereikbaar. Kulturhus Irene werd in 2004 geopend. Het kulturhus bestaat uit multifunctionele ruimten en een sportzaal en is gebouwd aan de bestaande basisschool. Het gebouw is eigendom van een stichting met een onafhankelijk bestuur en draait, naast een betaalde beheerder, volledig met vrijwilligers. Er is voor een aantal dagdelen een betaalde beheerder. Belangrijkste gebruikers zijn een zangvereniging, jongerenkoor, toneelverenigingen, Gemeenschappelijk Belang, midzomerfeest, basisschool, EHBO, kerk, vrouwenvereniging, volleybalvereniging, gymclub en een jeugdclub. Daarnaast zijn er nog verenigingen die ruimtes in het kulturhus gebruiken voor activiteiten.

4. Bevindingen: verhalen en redematies

In dit hoofdstuk worden de resultaten (verhalen en hun redematies) per gemeente besproken. Vervolgens wordt een vergelijkende analyse gedaan tussen de drie gemeentes. De meest opmerkelijke verhalen worden - inclusief redematie - in kaders weergegeven. De redematies zijn altijd een weergave van wat er in de duidingsbijeenkomsten is gezegd. In sommige gevallen is de redematie een samenvatting van de discussie. In dit geval wordt dit bij de redematie aangegeven. Verhalen hebben veel facetten en zijn voor meerdere uitleg vatbaar. Bij de analyse van de verhalen is steeds - samen met deelnemers - gekeken naar het hoogst haalbare resultaat. In gesprek met elkaar zijn verhalen geanalyseerd en hebben ze betekenis gekregen. Met het hoogst haalbare resultaat wordt bedoeld dat gekeken is naar het belangrijkste effect voor de lange termijn. Gaat een verhaal over samenwerking, of gaat het over leefbaarheid? Deze vraag is bij ieder verhaal duidelijk aan de orde geweest. De redematies bij de verhalen vanuit de gemeente zijn dan ook erg belangrijk en worden - waar nodig of mogelijk - aangevuld met kwantitatieve gegevens.

4.1 Resultaten in Lemelerveld

De organisaties in De Mozaïek hebben het afgelopen jaar een proces doorgemaakt waarin ze veel aandacht hebben gehad voor interne samenwerking en het optimaliseren van het gebouw. Er is veel aandacht voor het verbeteren van de samenwerking en het werken aan gezamenlijke doelen. De resultaten in Lemelerveld liggen dan ook vooral op het niveau van samenwerking. De relatie met leefbaarheid zit vooral in een sterkere binding in de gemeente door het gezamenlijk organiseren van activiteiten.

Een belangrijke ontwikkeling op het moment van onderzoek is de toekomstige samenwerking met het lokale sportpark. Een verbouwing van de kantine tot multifunctionele ruimte met de mogelijkheid voor buitenschoolse opvang en de aanleg van kunstgrasvelden geeft mogelijkheden voor nieuwe activiteiten en doelgroepen. In verhalen werd dit vaak benoemd als kans voor het versterken van de leefbaarheid op de langere termijn. Effect wordt vooral bereikt door het bereiken van nieuwe doelgroepen en het in contact brengen van verschillende doelgroepen met elkaar. Op de lange termijn zorgt dit volgens deelnemers voor het behoud en versterken van het voorzieningenniveau waardoor Lemelerveld een aantrekkelijk dorp blijft. Uit de discussie werd de potentie van de samenwerking duidelijk, maar op dit moment is dit effect echter nog niet te meten.

Een effect van het kulturhusconcept is dat beide besturen elkaar gevonden hebben en de ambitie hebben geformuleerd om samen te gaan werken. Het feit dat beide besturen elkaar gevonden hebben is een resultaat van de wens voor samenwerking met partijen ook buiten het kulturhus. Daarbij merken de deelnemers op dat het samen plannen maken ook veel plezier en voldoening geeft. Ook dit heeft een positief effect op de leefbaarheid volgens hen. In een van de meest geprioriteerde verhalen (zie kader 1) komt het effect van samenwerken goed naar voren.

Meer activiteiten

'Intern overleg en de blik naar buiten om ook met organisaties buiten het kulturhus samen te werken. Dit heeft ertoe geresulteerd dat meer instellingen en verenigingen elkaar vinden op hun gemeenschappelijke terrein. ... De grootste verandering voor mij is met name het meer geformaliseerde overleg en het leren luisteren met respect voor elkaars doelstellingen. Dit is gekomen doordat we nu een dak boven ons hoofd hebben en overkoepelende activiteiten organiseren. ... We maken gebruik van elkaars deskundigheid, gezamenlijk belang en beheer en de inventaris. De belangrijkste verandering is de betrokkenheid met meerdere instellingen en de voortrekkersrol van de voorzieningen van gebruikers in De Mozaïek naar de gemeenschap. Voorbeeld is de komst van de WMO, nu is er met tien organisaties overleg. Ook het uitdragen naar organisaties en afstemming van activiteiten. Een voorbeeld is het gezamenlijk programmaboekje.'

Redenatie: het verhaal symboliseert voor de deelnemers de kringloop van het concept waar het gaat om interne samenwerking. Tijdens de discussie komen ze gezamenlijk op deze metafoor. Door het kulturhusconcept wordt goed nagedacht over samenwerken en het vinden van de juiste partners. Door meer activiteiten te organiseren komen er meer mensen naar het kulturhus en daardoor ontstaat een sterkere binding in de gemeenschap. Ook worden mensen bereikt die anders niet zo snel mee doen aan activiteiten. Samenwerking en activiteiten zijn een voorwaarde om effect op de leefbaarheid te krijgen.

Kader 1: Meer activiteiten

Dat er in De Mozaïek vooral resultaten zijn op het niveau van activiteiten en gebruik van het gebouw komt in verschillende verhalen naar voren. Het proces van het afgelopen jaar waarin bestuur en participanten elkaar beter hebben leren kennen is goed te herkennen. Participanten geven aan dat ze efficiënter vergaderen, meer gebruik maken van elkaars kennis en kunde en beter naar elkaar luisteren met respect voor elkaars doelstellingen. Steeds vaker worden er overkoepelende activiteiten georganiseerd en wordt gebruik gemaakt van elkaars materialen en ruimtes. Een gezamenlijke website en een nieuwe manager bieden een positieve bijdrage aan dit proces.

De invloed van het kulturhus is door deelnemers van het onderzoek ook benoemd als belangrijk voor de toekomst. Eén van de meest geprioriteerde verhalen gaat over een inwoner van Lemelerveld die het belang van het kulturhus aangeeft, ook al komt hij er zelf niet (zie kader 2). Het heeft hem echter wel rust voor de toekomst. De keuzevrijheid om er naar toe te gaan en de mogelijkheid die het gebouw geeft om er (nieuwe) activiteiten te organiseren hebben in ieder geval effect op de individuele leefbaarheid.

Kulturhus is belangrijk, ook al maak ik er geen gebruik van

'Ik kom voor activiteiten niet in het kulturhus. Daar voel ik me nu nog te jong voor. Het kulturhus heeft voor veel mensen wel een belangrijke rol. Het is een ontmoetingsplek geworden. De bibliotheek speelt daar ook een belangrijke rol in. Er komen mensen die er anders niet zouden komen doordat het een bundeling van voorzieningen is. De busverbinding naar Dalfsen is slecht, dus het servicepunt van de gemeente is wel belangrijk. Als het kulturhus zou verdwijnen dan zou Lemelerveld ontploffen en zou alles in het werk gezet worden om het kulturhus te behouden. Sinds het kulturhus er is zijn er meer voorzieningen gekomen, bijvoorbeeld het servicepunt van de gemeente. Vooral voor ouderen heeft het nut. Je komt elkaar tegen en dat versterkt de sociale cohesie.'

Redenatie: door de aanwezigheid van Stichting Welzijn Ouderen en de vele activiteiten die deze organisatie organiseert, heeft het kulturhus voor de verhalenverteller het stempel van een plek waar je komt als je oud bent. Het geeft hem rust te bedenken dat hij er naar toe kan gaan als hij zich oud genoeg voelt. In de groepsdiscussie kwam dit verhaal op het niveau van activiteiten en het gebruik van het kulturhus. Het hebben van keuzevrijheid ('als ik het wil is er een plek waar ik een activiteit kan doen of kan organiseren' en 'ik kan meedoen aan activiteiten als ik dat wil') is indirect wel van invloed op leefbaarheid en heeft dus ook nu al effect. De impact is daarnaast een potentieel effect in de toekomst (wanneer er daadwerkelijk gebruik gemaakt wordt).

Kader 2: Kulturhus is belangrijk, ook al maak ik er geen gebruik van

In het verhaal over het belang van het kulturhus, ook al kom je er niet, zit nog een ander aspect. In een aantal verhalen kwam naar voren dat het imago van het kulturhus er een is van een 'plek voor ouderen', terwijl het bestuur en de participanten juist een heel brede doelgroep willen bereiken. Het bestuur van De Mozaïek heeft mede door dit onderzoek meer inzicht gekregen in waarom De Mozaïek dit imago heeft en gaat de komende tijd meer energie steken in een betere communicatie, ook naar andere doelgroepen. Ook realiseerden participanten en bestuur zich dat ze nog te weinig inzicht hebben in de wensen en behoeften van de inwoners van Lemelerveld. De volgende stap is een grotere aandacht voor 'de markt': de inwoners van Lemelerveld en daarbuiten. Een voorbeeld van ontmoeting kwam terug in het verhaal van een moeder die met haar zoon naar het eetcafé ging (zie kader 3).

De aanwezigheid van voorzieningen maakt Lemelerveld aantrekkelijk. Hoewel hier geen cijfermatige onderbouwing voor is, komt in meerdere verhalen terug dat in Lemelerveld 'alles' nog is en dat daarmee Lemelerveld een aantrekkelijke woonkern is. Behalve het kulturhus is de middenstand voor inwoners ook erg belangrijk voor de leefbaarheid. Niet alleen omdat alles te koop is in het dorp, maar ook omdat ondernemers dynamiek brengen en zorgen voor het sponsoren van de vele vrijwilligersorganisaties en activiteiten.

Samen eten in het kulturhus

'Ik ben vorig jaar een keer met mijn zoon van acht naar het eetcafé (mh één keer in de twee weken wordt gekookt in het kulturhus en mag een ieder die dat wil aanschuiven) geweest. Hij gaat in het kulturhus naar de buitenschoolse opvang en dan ruikt het altijd zo lekker als ze aan het koken zijn. Toen zijn we een keer gegaan. We vonden het erg leuk. Maar omdat het zo'n vast clubje ouderen en alleenstaanden is, had ik wel een beetje het gevoel dat ik een plekje van iemand anders ingepikt had. Mensen vonden het wel heel leuk dat we kwamen. Mijn zoon vond het ook erg leuk. We hebben nieuwe mensen ontmoet en mensen gesproken. Vind het geweldig dat de kans er is als je dat wilt en je gewoon lekker kan eten in het kulturhus. De mogelijkheid is er. Gaat er mij om dat je een keuze hebt. Dat is voor mij ook leefbaarheid.'

Redenatie: in het groeps gesprek is dit verhaal niet geprioriteerd, maar uit de groepsdiscussie werd wel duidelijk dat deze gebruiker ontmoeting belangrijk vindt en daar het kulturhus voor gebruikt. Ook het belang van keuzevrijheid, dat ook in het verhaal in kader 1 helder was, komt hier terug.

Kader 3: Samen eten in het kulturhus

Een ander resultaat op de lange termijn is het gevoel van trots, waar het kulturhus duidelijk aan bijdraagt. Lemelervelders hebben wat last van een 'Calimero-effect'. Ze voelen zich klein en niet serieus genomen door de grotere woonkernen om hen heen. Vroeger lag het dorp in een grensgebied van vier gemeenten en moest het gevoelsmatig concurreren met het grotere Ommen, Dalfsen, Heino en Raalte. Na een gemeentelijke herindeling is Lemelerveld een dorp in de gemeente Dalfsen geworden, maar het gevoel van anders-zijn (eigenheid) en de eigen gang gaan blijft sterk aanwezig en kwam in verschillende verhalen terug. Een van de meest geprioriteerde verhalen gaat dan ook over jaloerse Ommenaren (zie kader 4).

Op de vraag wat er zou gebeuren als het kulturhus haar deuren zou moeten sluiten werd steevast geantwoord: dan gaan we op de barricaden en zorgen we er met z'n allen voor dat dit niet gaat gebeuren. Dit antwoord kwam ook van mensen die het kulturhus nooit bezoeken. Het samen ergens voor gaan blijkt Lemelervelders in de genen te zitten. Een actie voor het openhouden van het kulturhus zou daar symbool voor kunnen staan.

Jaloerse Ommenaren, trotse Lemelervelders

'Sinds het kulturhus er is, werkt Landstede meer met andere organisaties samen en worden meer doelgroepen bereikt. .... Meer mensen van buiten (Ommen, Raalte, Zwolle) komen nu naar Lemelerveld voor activiteiten. Aanbod en vraag sluiten blijkbaar aan. En Lemelerveld is aantrekkelijk door de goede kwaliteit van activiteiten. In Lemelerveld gaat organiseren makkelijk en zijn er veel betrokken mensen en iedereen wil zich inzetten. Lemelervelders zijn trots op wat ze bereiken. .... Vaak wordt gehoord dat inwoners van Dalfsen en Ommen aangeven dat ze jaloers zijn op wat er in De Mozaïek allemaal bereikt wordt. Lemelervelders zijn altijd afhankelijk geweest van omliggende plaatsen en het feit dat mensen van buiten Lemelerveld dat waarderen en nodig hebben versterkt het wij-gevoel.'

Redenatie: dit verhaal is een samenvoeging van verschillende verhalen en ervaringen die gingen over het gevoel van trots en wat het betekent dat mensen van buiten Lemelerveld naar De Mozaïek komen. Het feit dat het kulturhus mede kan bestaan doordat mensen van buiten Lemelerveld veel activiteiten komen doen, draagt bij aan het gevoel van trots. Een bijkomend resultaat is dat er door de komst van mensen van buiten activiteiten mogelijk zijn die anders niet haalbaar waren in zo'n klein dorp. Op de lange termijn heeft dit volgens de Lemelervelders wel invloed op leefbaarheid omdat er meer ontmoeting is en mensen vanuit verschillende netwerken elkaar tegenkomen. Directe impact is er doordat het kulturhus mede blijft bestaan doordat mensen van buiten meedoen aan activiteiten.

Kader 4: Jaloerse Ommenaren, trotse Lemelervelders

Het gebouw blijkt voor organisaties in De Mozaïek meer en meer van ondergeschikt belang, alhoewel ook eerlijk gezegd wordt dat de neiging op je eigen 'eiland' te blijven er nog steeds is. De verbouwing, waarbij de entree gebruiksvriendelijker wordt, zorgt - als het goed is - voor meer ontmoeting omdat mensen er een kopje koffie kunnen drinken. De hal wordt meer open en aantrekkelijker voor mensen om nog even te blijven 'hangen' en bij te praten of informatiefolders te lezen of mee te nemen. De ondergeschiktheid van het gebouw komt ook terug in verhalen van mensen die niet bij de interne organisatie betrokken zijn. Voor hen is de interne organisatie niet van belang, maar wel het resultaat: een activiteit die er voor zorgt dat je eens andere mensen ontmoet.

4.2 Resultaten in Borne

De resultaten in Borne liggen vooral op het niveau van ontmoeting en netwerken. Er worden vele voorbeelden genoemd van wat gezamenlijke programmering te bieden heeft en hoe organisaties elkaar inspireren. Uit de verhalen blijkt dat organisaties bewust samenwerken om nieuwe doelgroepen te bereiken en ook organisaties buiten het kulturhus bij activiteiten te betrekken. Een constante aandacht voor interne samenwerking levert veel gezamenlijke activiteiten op.

Het meest geprioriteerde verhaal (zie kader 5) laat zien dat De Bijenkorf effect heeft op de leefbaarheid omdat door de manier van werken en de energie die in het ontwikkelen van (nieuwe) netwerken gestoken wordt, er continuïteit is in het creëren van ontmoeting. Uit de groepsdiscussie blijkt dat er pas een duidelijk effect wordt benoemd op de leefbaarheid wanneer ontmoeting resulteert in iets nieuws: nieuwe contacten, doelgroepen of activiteiten of ontmoetingen buiten het kulturhus.

De aanwezigheid van het kulturhus en de diensten en activiteiten die daar worden aangeboden worden door inwoners gewaardeerd en maken Borne tot een aantrekkelijke woonplek. Uit de groeps gesprekken blijkt dat deelname aan activiteiten en het werken in een kulturhus als fijne werkplek, van invloed is op de persoonlijke leefbaarheid, maar het effect van het kulturhus op de leefbaarheid van Borne als geheel is door deelnemers moeilijker te duiden.

Verzuiling doorbroken

'Borne was van vroeger uit behoorlijk verzuild. Toen ik klein was kon je nog echt merken dat de meerderheid van de inwoners katholiek was. Protestanten en katholieken hadden hun eigen kerken, gebouwen en scholen en mensen gingen naar hun eigen winkels. ... Sinds de komst van het kulturhus is de hele verzuiling weggevallen. Er was best wel veel in Borne te doen, alleen iedereen deed dat voor zijn eigen kerk. Toen wij hier kwamen was iedereen op zijn eigen eilandje zijn eigen ding aan het doen. Ik merkte toen niet veel van sociale cohesie in het dorp. Behalve de verzuiling, werden er ook veel arbeiders uit Friesland en Drenthe naar Borne gehaald en er wonen hier veel forensen, waardoor er een enorme mix aan mensen ontstond. Ik heb wel het idee, dat als je een cluster hebt met allerlei diensten en vermaak, dat het daardoor wel mensen bij elkaar brengt. ... Ik merk dat dit de afgelopen vijf jaar zich wel als een olievlek heeft verspreid waardoor er ook steeds meer samenwerking ontstaat buiten het kulturhus, bijvoorbeeld bij de organisatie van evenementen.'

Redenatie: dit verhaal werd in Borne het meest geprioriteerd. Voor deelnemers aan de groepsdiscussie is dit verhaal een voorbeeld van hoe ontmoeting kan leiden tot het versterken van de leefbaarheid. Door het intensief samenwerken met partners binnen en buiten het kulturhus, zijn nieuwe netwerken ontstaan. Deze relaties zijn zo sterk geworden dat ook zonder de inspanningen van de professionals uit het kulturhus, de netwerken blijven bestaan en doorontwikkeld worden. Wel is iedereen het er over eens dat er pas impact op leefbaarheid is, wanneer mensen elkaar ontmoeten en daar nieuwe activiteiten uit voortkomen.

Kader 5: Verzuiling doorbroken

De Bijenkorf is een bedrijf met professionals en vrijwilligers die gezamenlijk werken aan een doel: het bereiken van maatschappelijk effect. Het kulturhus heeft sinds de opening een ontwikkeling doorgemaakt waarbij directie, bestuur en gemeente een duidelijk doel voor ogen had met de interne organisatie. Geen eilandjescultuur, maar bij iedere activiteit zoeken naar gezamenlijkheid. De directeur heeft de opdracht dit doel te bereiken. De interne organisatie is als eerste in Nederland vergroeid naar een personele unie. Wie in het kulturhus werkt, werkt niet bij een van de participanten, maar werkt bij De Bijenkorf.

De inhoudelijke prestaties die met de gemeente afgesproken zijn, liggen vrijwel alleen op het vlak van cultuur (theater, bibliotheek, Stichting Welzijn). De gemeente heeft geen doelen gesteld waarin De Bijenkorf een specifieke rol heeft in het versterken van de leefbaarheid. Uit de verhalen en de discussies met organisaties en bestuur wordt duidelijk dat bij hen - naast de inhoudelijke prestaties - de nadruk ligt op het versterken van de leefbaarheid en het bereiken van maatschappelijk effect. Dit effect ontstaat bijvoorbeeld wanneer verschillende doelgroepen door de inzet van het kulturhus gezamenlijk activiteiten doen en elkaar beter leren kennen (zie kader 6).

Hardcore, rappers en Turkse jongeren voetballen samen

'Vijf jaar geleden had je verschillende groepen jongeren in Borne met verschillende achtergronden. Turkse jongeren, rappers, hardcore en van die jongeren met kale koppen en petjes. Tussen deze groepen was wel eens ruzie en in ieder geval weinig begrip. Toen deed Welzijn Borne, dat onderdeel uitmaakt van het kulturhus, een oproep voor deelname aan de FC Twente Cup. De FC Twente Cup wordt door FC Twente georganiseerd vanuit 'Scoren in de Wijk', een project waaruit de club haar maatschappelijke betrokkenheid laat zien. Doordat er een team was vanuit Borne, moesten verschillende groepen jongeren met elkaar samen voetballen en intensief met elkaar omgaan. Dat ging soms goed, soms wat minder, maar de verschillende jongeren gaan nu gewoon met elkaar om en er zijn geen ruzies meer.'

Redenatie: de groepsdiscussie maakte duidelijk waarom dit verhaal voor deelnemers aan de discussie zo belangrijk wordt gevonden. Het staat symbool voor wat het kulturhus doet. Zo speelt de bibliotheek ook een rol in het bijeenbrengen van jongeren. Door het gebruik van de spelletjescomputer zijn kinderen, die elkaar anders niet zouden tegenkomen, samen aan het spelen. Jongeren die naar de jongerensoos gaan zijn niet de jongeren die normaal ook vaak in de bibliotheek komen. Maar in De Bijenkorf gebeurt dat wel. Jongeren maken al vroeg kennis met het kulturhus, waardoor ze er later wellicht ook gebruik van blijven maken. Minder agressie tussen groepen jongeren vergroot het gevoel van veiligheid. Uit het groepsgesprek bleek ook dat het verhaal prioriteit kreeg vanwege het grote aandeel laagopgeleide jongeren in Borne. Vooral voor participanten in het kulturhus een belangrijke doelgroep. 'Als je daar niet actief mee aan de slag gaat als jeugdwerk, dan kan je een hele groep uit beeld verliezen.'

Bureau Halt klaagde zelfs dat er te weinig jongeren doorgestuurd werden. De discussie verbreedt zich naar de preventieve werking van het kulturhus. Volgens de deelnemers aan de discussie is dit het geval omdat jongeren beter in beeld zijn en er eerder ingegrepen kan

Kader 6: Hardcore, rappers en Turkse jongeren voetballen samen

In Borne zijn vele plekken waar mensen samen kunnen komen en waar activiteiten ontwikkeld en georganiseerd kunnen worden. De Bijenkorf is dan ook een plek waar je specifieke activiteiten doet (VVV, bibliotheek, theater). In De Bijenkorf is het kulturhusconcept ver doorgevoerd. Er is een gezamenlijke programmacommissie (Akku) en de visie vanuit de directie wordt door iedereen onderschreven en uitgewerkt in gezamenlijke ontwikkeling van activiteiten en het bereiken van nieuwe doelgroepen. In de verhalen en groepsdiscussie kwamen vele mooie voorbeelden voorbij van bijzondere samenwerkingsprocessen, creatieve activiteiten en nieuwe doelgroepen. Zo was er de scootmobielcursus die lotgenoten bij elkaar bracht en die elkaar nu nog steeds treffen. En het gezamenlijk organiseren van de kinderboekenweek, inclusief een 'echt' lijk, waardoor er veel meer ouders en kinderen kennis hebben gemaakt met de bibliotheek. Sinds het kulturhus er is, is het aantal leden en uitleningen in de bibliotheek sterk gestegen.

De successen zorgen voor een trots gevoel bij de medewerkers van het kulturhus. Dit trotse gevoel is er ook bij inwoners van Borne die alleen als bezoeker komen. Een voorziening als De Bijenkorf maakt Borne tot een aantrekkelijke woonplek. Een van de verhalen ging over nieuwe inwoners die de medewerker van de balie uitlegden dat ze specifiek voor Borne hadden gekozen als woonplek, vanwege het kulturhus. Er zijn geen cijfers om dit verhaal te onderbouwen, maar voor de medewerkers van het kulturhus biedt dit verhaal een stimulans om zich te blijven inzetten. En er is het verhaal van een van de bestuursleden van de stichting die het werken aan het kulturhusconcept ook een persoonlijke verrijking vindt. Voorbeeld van brede, nieuwe netwerken is ook het verhaal van de bibliotheekdirecteur als voorzitter van de sinterklaasintocht. Door ontmoeting is er een nieuw netwerk ontstaan van ondernemers en het kulturhus. De sinterklaasintocht is daarmee een Borne-brede activiteit geworden. Het meest aansprekend vonden deelnemers het verhaal Heb ik Alzheimer (zie kader 7).

Heb ik Alzheimer?

'Mooi voorbeeld is ook de Alzheimer-week. Vorig jaar kwam ik een toneelstuk tegen 'Heb ik Alzheimer?'. Ik dacht: hé, daar hebben we nog nooit iets mee gedaan en we hebben veel ouderen in Borne. Ik ga dat boeken, maar dan ga ik er wel een themaweek van maken. Ik heb dat toneelstuk geboekt en vervolgens contact gezocht met allerlei organisaties. Met Stichting Ouderen, welzijn, vrijwilligers steunpunt, organisatie voor mantelzorg. Toen hebben we een hele week Alzheimer in de benen gekregen en bereikten we een nieuwe doelgroep. We zijn gestart met een lezing over Alzheimer, de filmclub heeft een film over Alzheimer geprogrammeerd, de bibliotheek maakte een informatiemarkt en er zijn enorm veel boeken over dit onderwerp uitgeleend. Dit is voor mij een typisch kulturhusproduct. Een maatschappelijke kwestie, het leeft en je trekt het breed doordat je hier alles onder één dak hebt. Het gaat er om dat je gebruik maakt van het talent dat in je omgeving aanwezig is.'

Redenatie: er zitten voor deelnemers twee kanten aan dit verhaal. De interne kant van een goede samenwerking en het organiseren van kwalitatief goede activiteiten. Aan de andere kant het bereiken van het hoogst haalbare resultaat: het creëren van ontmoeting en het bereiken van een nieuwe doelgroep. Extra opbrengst is voor deelnemers dat de keuze voor een moeilijk onderwerp zorgvuldigheid, kwaliteit en diepgang meebrengt en het taboes doorbreekt. In de discussie gaat het over de impact van een activiteit: moet deze breed of diep zijn? In de visie van de deelnemers zijn beide van groot belang. Activiteiten voor een brede doelgroep zijn nodig om de omzet op peil te houden. Met de opbrengst kan je de diepte in gaan en het leven van misschien maar een persoon verlichten.

Kader 7: Heb ik Alzheimer?

Duidelijk blijkt wel dat het uitvoeren van het kulturhusconcept in Borne niet vanzelf gaat. Er moet door de medewerkers van het kulturhus constant aan getrokken worden en organisaties kunnen zich niet veroorloven te verslappen. In een grotere gemeenschap als Borne is het kulturhus geen voorziening die 'van onderop' ontwikkeld is. Er is niet automatisch draagvlak vanuit de gemeenschap en het is zaak de markt goed te kennen. Mensen komen niet automatisch naar De Bijenkorf als ze aan activiteiten mee willen doen of deze zelf willen organiseren. Een van de (overigens niet-geprioriteerde) verhalen geeft dit goed weer (zie kader 8).

Voor leefbaarheid heb ik het kulturhus niet nodig

'Ik kom met de korfbalvereniging in behoorlijk veel gehuchten in Drenthe en Friesland. Daar zie je verenigingsgebouwen met een grote sporthal er aan vast, vaak met een horecavoorziening. Lijkt een beetje op een kulturhus. ... Als ik er over nadenk: toen het kulturhus hier kwam was iedereen hartstikke blij. En het kulturhus is nog steeds een hele mooie plek. Ik ga er naar toe voor een activiteit, theater of sportverkiezing. De hal is mooi, met de VVV mooi in de hoek. De bieb loop je zo naar binnen en er is een koffiehoek. Het heeft een mooie parkeerplaats, het plein. Het heeft de uitstraling dat je er met elkaar een hele hoop mooie dingen kan doen. Wat het voor mij betekent is dat het een plek is waar ze iets te bieden hebben en ik ga daar wat halen. Zo zie ik het ook. ... Voor mijn leefbaarheid betekent het dat ik er leuke dingen kan doen. Maar het is niet het oude verenigingsgebouw dat je in dorpen hebt. Voor mij is het kulturhus er, maar voor mij persoonlijk is het geen ontmoetingsplek. In consumeer alleen maar. Het heeft voor mij geen invloed op de leefbaarheid. Het is niet zo dat ik het kulturhus gebruik voor de ontmoetingsfunctie.'

Kader 8: Voor leefbaarheid heb ik het kulturhus niet nodig

De rol van de horeca is voor organisaties in het kulturhus heel belangrijk. In de groepsdiscussie kwam dit meerdere malen terug (zie kader 9). Het ontbreken ervan staat volgens hen ontmoeting in de weg. Uit de verhalen van mensen van buiten het kulturhus, blijkt echter dat hier niet per se een causaal verband te vinden is. De verschillende perspectieven van mensen binnen het kulturhus en bezoekers, gaven in de groepsdiscussie inzicht in de verschillende manieren waarop mensen het kulturhus 'gebruiken'. Beelden intern en extern komen niet altijd over een.

Mensen komen voor ontmoeting niet per se naar De Bijenkorf. Ook niet als er horeca is, daarvoor gaan ze naar gelegenheden in het dorp. Na een voorstelling kan er straks wat gedronken worden en dat zal in sommige gevallen leiden tot ontmoeting en versterking van leefbaarheid, maar in andere gevallen blijft het daarbij. Belangrijk leerpunt voor participanten blijkt dat niet goed in beeld is wanneer activiteiten uitmonden in ontmoeting en wanneer niet. Een directe impact is niet duidelijk zichtbaar na de analyse van verhalen. Een indirecte impact op de leefbaarheid is er wel, vooral wanneer activiteiten uitmonden in ontmoeting, nieuwe netwerken en continuïteit van ontmoeting ook buiten het kulturhus.

Goede horecafunctie ontbreekt

'Het kulturhus vervult een groot aantal belangrijke functies in Borne. Het kulturhus is zeer geschikt voor deze functie en vervult deze ook goed. Hiervoor is wel tijd (een jaar of twee, drie) nodig geweest. Er is een horecafunctie, maar deze is nog al beperkt. Je blijft er niet 'hangen' als bezoeker of gebruiker. De ontmoetingsfunctie van het kulturhus is daarom nogal beperkt en er is weinig echte binding tussen verschillende groepen onderling en met het kulturhus. Dit zou verbeterd kunnen worden door de horecafunctie anders in te richten. Meer als bruin café, waar je wilt blijven hangen. Dit zou ontmoeting kunnen toevoegen aan de functies van het kulturhus.'

Redenatie: horeca lost niet alle problemen op, maar is wel een belangrijk onderdeel van succes als je doel 'ontmoeting' is en is daarmee een stap in de ontwikkeling naar impact op de leefbaarheid. Horeca zet aan tot ontmoeting; een grote wens van de participanten in het kulturhus. Horeca is een voorwaarde voor ontmoeting, maar niet de enige voorwaarde.

Kader 9: Goede horecafunctie ontbreekt

4.3 Resultaten in Notter-Zuna

De resultaten in Notter-Zuna liggen vooral op het niveau van leefbaarheid. Voor deelnemers aan het onderzoek is de relatie tussen het kulturhus en de impact op leefbaarheid zo logisch, dat deze bijna niet uit te leggen is. Het kulturhus is voor inwoners synoniem aan de gemeenschap, waardoor de verhalen voor deelnemers van het onderzoek vaak over leefbaarheid gingen. In Notter is het kulturhus de enige plek in de gemeenschap waar activiteiten worden georganiseerd en waar mensen elkaar kunnen tegenkomen of ontmoeten. Voor mensen uit de gemeenschap is dit precies wat leefbaarheid is. Elkaar zien, op de hoogte zijn van elkaars wel en wee en activiteiten kunnen doen. De derde helft na de volleybal is ook een voorbeeld van de rol die het kulturhus speelt. Kon je vroeger maar met één team tegelijk sporten, nu wordt er gesport en tegelijkertijd vergaderd. Beide groepen treffen elkaar na hun activiteit aan de bar voor een borrel. Het meest geprioriteerde verhaal gaat hierover (zie kader 10).

Voor het kulturhus gebouwd werd, waren er in Notter-Zuna een oud dorps huis en een school (lagen op een paar honderd meter afstand van elkaar). De komst van het kulturhus heeft vooral door de grootte en de flexibiliteit van het gebouw veel waarde. Er kunnen meerdere activiteiten tegelijk ontwikkeld worden en het gebouw daagt uit tot nieuwe activiteiten. Een koor van 250 personen paste niet in het oude dorps huis. Het gebruik van de sportzaal geeft de school veel mogelijkheden (zie verhaal kader 11). Sinds het kulturhus er is, zijn meer activiteiten mogelijk. Een van de verhalen gaat over de professionele uitstraling van het gebouw. Dit heeft ook effect buiten het dorp. Zo vergadert de landinrichtingscommissie er regelmatig. Dit heeft niet direct effect op de leefbaarheid, maar het verhuren van ruimtes maakt het wel mede mogelijk dat het kulturhus voor de gemeenschap behouden blijft.

In verschillende verhalen komt ook de bekendheid van Irene terug. Omdat het kulturhus een van de eerste in Overijssel was, zijn er - vooral in de beginjaren - vele excursies georganiseerd en hebben groepen uit binnen- en buitenland een bezoek gebracht aan Irene. Dit heeft bij inwoners ook bijgedragen aan een gevoel van trots. Dat mensen naar 'ons' gebouw komen kijken. In verschillende verhalen komt ook nu nog terug dat met het kulturhus Notter 'op de kaart' staat. Een aantal keren benoemen mensen dit letterlijk: met een ANWB-bord aan de doorgaande provinciale weg.

Vijftig jaar vrede: ontstaan van het kulturhusconcept

'Sinds mijn huwelijk, ongeveer 40 jaar geleden, woon ik in Zuna. Onze kinderen gingen echter in Nijverdal naar school en zodoende was ik de eerste jaren ook meer georiënteerd op Nijverdal. Sinds ongeveer 1993 ben ik bekend geraakt met gebouw Irene en het rijke verenigingsleven in Notter-Zuna. Toen probeerde men het draagvlak te peilen voor het oprichten van een Vereniging voor Plaatselijk Belang. Dit begon met het organiseren van festiviteiten ten gevolge van het 50-jarig bevrijdingsfeest. Tijdens de organisatie, samen met de school en met de diverse verenigingen werden activiteiten op touw gezet. Heel divers en voor en door toch betrekkelijk weinig inwoners. Hier kwamen ontzettend veel (verborgen) talenten aan het licht. Iedereen was enthousiast en Gemeenschapsbelangen Notter-Zuna werd opgericht. Ook bij de plannen van de gemeente Wierden om samen een kulturhus te realiseren stonden de neuzen van de School, Vereniging Irene en GBNZ al snel dezelfde kant op. Ook hierbij is weer zeer veel overleg geweest en zijn veel ideeën ingebracht door verenigingen en participanten. ... Wat het kulturhus hierin positief heeft bijgedragen is volgens mij onder meer dat veel meer mensen nu gelijktijdig gebruik kunnen maken van het kulturhus. Elkaar treffen, spreken en van gedachten wisselen over zeer diverse zaken. ... Zoals gezegd; de saamhorigheid, eensgezindheid en zelfwerkzaamheid waren er wel degelijk, maar zijn sterker geworden, omdat niet de een hoeft te gaan als de ander komt. We kunnen nu veel meer samen zijn.'

Redenatie: de sociale cohesie en daarmee de leefbaarheid wordt versterkt door een intensieve samenwerking tussen participanten en het bestaan van een gebouw als Irene als verzamelpunt van activiteiten.

Kader 10: Vijftig jaar vrede: ontstaan van het kulturhusconcept

Voor Notter-Zuna is het gebouw en de mogelijkheden die het biedt ook direct van invloed op de leefbaarheid. Hoogst geprioriteerd werd het verhaal over kinderen die al voor ze naar de middelbare school gaan, ervaring hebben opgedaan met het optreden voor een grote groep mensen (zie kader 11). Irene wordt wel kulturhus genoemd en participanten willen allen werken aan leefbaarheid, maar er wordt niet jaarlijks gewerkt met prestaties en specifieke doelen (bijvoorbeeld het bereiken van nieuwe doelgroepen). In een kleine gemeenschap als Notter-Zuna functioneert het kulturhus meer als dorps huis waar logischerwijs alles al gebeurt.

Optreden voor 250 mensen

'Voor school is de combinatie met de gymzaal vooral belangrijk. Wij hoeven niet meer met een stoet kinderen op de fiets naar het oude gebouw dat eigenlijk helemaal niet meer geschikt was voor gymles. Ook de podiumfunctie is belangrijk. De mogelijkheden van het gebouw dagen uit. De verlichting, het geluid, de omkleedruimte; het zorgt voor mogelijkheden. Waar vroeger alleen ouders mochten komen, zit nu de zaal vol met 250 man. Opa's, oma's, maar ook ooms en tantes en burens. Een kind uit groep acht heeft, voor hij naar de middelbare school gaat, al opgetreden voor een groot publiek en in de schijnwerpers gestaan. Daar heb je later profijt van.'

Redenatie: voor de gemeenschap bleek dit verhaal een goed voorbeeld van hoe het gebouw en wat er mogelijk is (grote gymzaal, dat heeft niet ieder dorp) van invloed is op de individuele ontwikkeling van kinderen. Vanuit het onderzoek is het lastiger dit verhaal te plaatsen. Gaat niet om leefbaarheid voor de gemeenschap, maar om individuele leefbaarheid van kinderen en wat ze in de toekomst hebben aan een dergelijke ervaring. Dat de gemeenschap dit verhaal wel ziet als een voorbeeld van impact op de leefbaarheid, laat zien hoe trots de gemeenschap is op het feit dat kinderen, door het kulturhus deze ervaring hebben.

Kader 11: Optreden voor 250 mensen

De komst van het kulturhus brengt een evenwicht. Een van de deelnemers aan het onderzoek gebruikte de metafoer van een melkkrukje met drie poten. Het kulturhus, gemeenschapsbelangen en de school hebben ieder hun eigen rol en samen vormen zij evenwicht. Dit heeft direct resultaat. Bijvoorbeeld het dorpsplan dat door gemeenschapsbelangen is aangezwengeld, bleek een motor voor activiteiten in samenwerking met andere organisaties. Het kulturhusconcept komt zo tot uiting via het dorpsplan. Het is een voorbeeld van een dorpsbrede uitwerking van het kulturhusconcept, zonder dat inwoners zich daar bewust van zijn. Door het dorpsplan zijn er veel concrete onderwerpen benoemd waar gemeenschapsbelangen, samen met andere organisaties mee aan de slag kan. Dit heeft voor het dorp gewerkt als een motor. Het belang van een goed evenwicht tussen de drie organisaties: school, gemeenschapsbelangen en Irene komt in verschillende verhalen terug. In Notter-Zuna blijkt het kulturhus zeker niet alleen de leefbaarheid te versterken, maar gebeurt dit in samenhang met de twee andere organisaties. Samenspel levert energie voor nieuwe activiteiten. Het dorpsplan heeft die energie nu geleverd. Voor het eerst vergaderden het bestuur van Irene en gemeenschapsbelangen daadwerkelijk samen over de uitvoering van het dorpsplan. Uit een van de verhalen blijkt dat het iedereen enorm veel plezier gaf om een keer samen aan tafel te zitten. Schiep een band die er blijkbaar nog niet was. De toekomst van het kulturhus hangt ook samen met de uitvoering van het plan, alleen in goede samenwerking zullen doelen worden behaald. Een hoog geprioriteerd voorbeeld bleek de succesvolle ouderenmiddag (zie kader 12). Onlangs werd - het was een van de agendapunten in het dorpsplan - de middag in gezamenlijkheid (Irene en Gemeenschapsbelangen) gehouden. Er kwamen zeventig ouderen op af. Dat is zo'n tachtig procent van de doelgroep. Op die middag is ook de behoefte voor een vervolg gepeild en die bleek er te zijn. Het feit dat dit voorbeeld zo vaak vanuit verschillende deelnemers benoemd wordt, laat zien hoe voor inwoners van Notter-Zuna een dergelijke activiteit - wanneer deze vaker georganiseerd wordt - op de langere termijn van invloed zou kunnen zijn op de leefbaarheid.

Ouderenmiddag groot succes

'Leefbaarheid is voor mij dat het mogelijk is om activiteiten te houden voor jong en oud. Leefbaarheid heeft te maken met de gehechtheid aan de omgeving en het sociale leven. Het heeft voor mij ook te maken met noaberschap en hoe je met elkaar om gaat. Gemeenschapsbelangen speelt hier ook een rol. Een mooi voorbeeld is de activiteit die vorige week in het kulturhus is georganiseerd: een middag voor ouderen uit Notter-Zuna. Veel mensen zijn erbij betrokken. De belangstelling en ontmoeting is fijn voor die mensen. Van vroeger kennen de mensen elkaar, maar door de afstand tussen woningen en doordat men door ouderdom minder mobiel is, komt men elkaar minder vaak tegen en is er tegenwoordig minder contact. Ouderen voelen zich minder eenzaam door ontmoeting in het kulturhus ...'

Redenatie: de woonomstandigheden voor ouderen zijn veranderd, dus hun behoeften ook. Wanneer er geen bedrijfsopvolging is en ouders niet meer 'de loop' op het erf hebben. De ouderenmiddag heeft direct effect op de leefbaarheid omdat mensen zich minder eenzaam voelen. Is geen bewijs voor, maar deelnemers van de groepsdiscussie herkennen dit wel en zijn er van overtuigd dat dit het geval is.

Kader 12: Ouderenmiddag groot succes

Voor inwoners van Notter-Zuna heeft het kulturhus een duidelijke bindende factor. Omdat het de enige plek in het dorp is, functioneert het ook als de plek waar nieuwelingen ander mensen kunnen leren kennen (zie kader 13). Ook de gemeenschap Notter-Zuna is de afgelopen jaren veranderd en inwoners hebben gemerkt hoe belangrijk het dan is om een plek te hebben waar je elkaar tegenkomt. Niet alleen voor nieuwelingen in de buurtschappen, maar ook voor andere inwoners. Een mooi voorbeeld is de dodenherdenking. Dit wordt georganiseerd door de school en de afgelopen jaren is de bijeenkomst steeds groter geworden doordat verschillende organisaties aansluiten bij het maken van de plannen. Scholieren van vroeger komen juist op deze dag. Het geeft een sneeuwbaaleffect en voor inwoners is dit een voorbeeld van hoe het ook bij het kulturhus werkt.

Bijzonder aan de groepsdiscussies en de interviews in Notter-Zuna was het gegeven dat mensen zich heel bewust waren van het belang van leefbaarheid. Alsof een kleine gemeenschap meer kwetsbaar is waar het gaat om leefbaarheid en het daarom des te belangrijker is om elkaar bewust op te zoeken en activiteiten met elkaar te doen.

Import en de rol van het kulturhus

'Door het stoppen van boerenbedrijven en de komst van nieuwe mensen van buiten de gemeenschap is het noaberschap op sommige plekken erg onder druk komen te staan en is het kulturhus als een plek van samenkomst belangrijk geworden. Mensen verhuizen, er komen nieuwe mensen in de buurtschappen wonen, het gevoel van saamhorigheid wordt gecompenseerd door het kulturhus. De snackbar en de supermarkt zijn er niet meer, daardoor is het kulturhus belangrijk geworden. Een dorps huis is niet nieuw, maar het gebouw maakt wel meer mogelijk.'

Redenatie: het kulturhus heeft een rol in het versterken van de sociale cohesie. Juist nieuwe mensen in de gemeenschap krijgen - door wat er allemaal in het kulturhus gebeurt - de mogelijkheid om de gemeenschap te leren kennen. Als je wilt meedoen kan het, maar het moet niet. Doordat je elkaar ontmoet, blijf je op de hoogte en weet je het als je elkaar nodig hebt. Dat je weet wat er in het dorp aan de hand is, is een eerste vereiste om elkaar bij te kunnen staan en dat heeft alles met leefbaarheid te maken. De link tussen ontmoeting en leefbaarheid is zo vanzelfsprekend dat de inwoners het bijna niet kunnen uitleggen.

Kader 13: Import en de rol van het kulturhus

4.4 Resultaten methodiek

Hoewel het geen focus in dit onderzoek was, is het opvallend dat het effect en de bruikbaarheid van de methodiek groot bleek. De methodiek gaf deelnemers aan het onderzoek en met name voor besturen en participanten veel inzicht over hun rol in de gemeenschap. In deze paragraaf willen we daar kort op in gaan.

Het interventieschema is gebruikt als hulpmiddel om met deelnemers op zoek te gaan naar de redenatie bij de betekenis en duiding van de verhalen. Vanuit de kennis en ervaring van de onderzoekers was de verwachting dat er een ontwikkeling zou zijn van aandacht voor interne samenwerking, richting activiteiten, ontmoeting en op de langere termijn resultaten op het gebied van het versterken van de leefbaarheid. Het gebruik van het schema heeft inzichtelijk gemaakt hoe deelnemers aan het onderzoek de relatie tussen het kulturhusconcept en de leefbaarheid duiden. Ook is te zien dat de drie onderzochte kulturhusen op een verschillend ontwikkelingsniveau zitten. Dit komt ook in de verhalen terug.

In Lemelerveld zijn organisaties volop bezig met het organiseren van een goede interne en externe samenwerking. Er is het afgelopen jaar veel energie gestoken in het leren kennen van elkaar en de toekomstige samenwerking met het sportpark. Dit heeft echter nog niet geleid tot ontmoeting en nog geen impact op leefbaarheid gehad. De potentie wordt wel duidelijk benoemd.

In Notter-Zuna bleek het voor deelnemers veel moeilijker om verhalen te duiden en ze met hulp van het schema te ontrafelen. De verhalen gingen voor de deelnemers juist alleen maar over de leefbaarheid, zonder dat ze dit goed uit konden leggen. Een verklaring hiervoor kan gelegen zijn in het feit dat Notter-Zuna zo'n kleine gemeenschap is, dat samenwerking er altijd is. Alle doelgroepen komen al binnen de poorten van het kulturhus en - omdat het de enige ontmoetingsplek is - nieuwe netwerken en mensen komen elkaar automatisch in het kulturhus tegen. Opvallend was de bewustwording van mensen in Notter-Zuna van het belang van leefbaarheid. In deze gemeenschap werd het belang van leefbaarheid meer benoemd dan in de andere onderzochte kernen.

Voor de inwoners van Borne gaf het schema vooral inzicht in hoe ze vanuit organisaties naar zichzelf kijken en welke rol mensen van buiten De Bijenkorf toedichten. In De Bijenkorf wordt heel veel aandacht besteed aan samenwerking. Dit resulteert in een sterke nadruk op activiteiten. Soms leidt dit tot ontmoeting, maar vaak ook niet. Organisaties zelf dachten een grotere impact op de leefbaarheid te bereiken dan uit de verhalen bleek. De organisaties en het bestuur van De Mozaïek hebben door het schema veel beter inzicht gekregen waarom verhalen niet over de impact op leefbaarheid gingen. Deze impact is namelijk nog niet zo duidelijk en zal pas ontstaan als er sprake is van ontmoeting en het ontwikkelen van nieuwe netwerken en doelgroepen. Het schema en de discussies die het opriep hielpen hiermee inzicht te krijgen in de relatie tussen samenwerking en de invloed op de leefbaarheid. De ontwikkeling van samenwerking richting leefbaarheid is goed te herkennen. Zonder goede samenwerking zijn er weinig resultaten op het gebied van activiteiten en ontmoeting. En ook minder resultaten op het gebied van leefbaarheid. Een grote mate van samenwerking en een groot resultaat op het gebied van activiteiten levert tegelijkertijd niet automatisch ontmoeting op. Dit is te zien in Borne, waar ontzettend veel activiteiten in gezamenlijkheid worden ontwikkeld, maar waar niet altijd sprake is van ontmoeting.

4.5 Vergelijkende analyse

Het verschil in effecten van de kulturhusen is mogelijk te verklaren aan de hand van een aantal factoren.

Ontwikkelingsfase

Hoewel de 'husen' ongeveer even lang open zijn, is de intensiteit van samenwerking heel verschillend. Ook zijn gestelde doelen en te leveren prestaties moeilijk te vergelijken. En is er een verschil in de organisatie en aansturing (professionals of alleen vrijwilligers).

De Mozaïek besteedt op dit moment veel aandacht aan interne samenwerking. Er is minder intensief gewerkt aan het onderzoeken van de wensen en behoeften van de inwoners van Lemelerveld en het inspelen op hun behoeften. Het gevolg hiervan is dat organisaties zich richten op hun eigen achterban, waardoor nieuwe doelgroepen niet worden bereikt. Dit wordt nog eens versterkt door een imago van de Mozaïek als plek voor ouderen. Het beeld dat de participanten van zichzelf als Mozaïek hebben, wijkt af van het beeld dat een deel van de gemeenschap van De Mozaïek heeft. Het effect op de leefbaarheid is hierdoor minder groot dan mogelijk is.

De Bijenkorf is groot, professioneel aangestuurd. Participanten hebben ruime ervaring met het samen ontwikkelen van activiteiten. Ondanks de inzet van veel menskracht, gaat ontmoeting niet vanzelf. Er moet constant aan worden gewerkt om intern de organisaties op één lijn te houden en tegelijkertijd een brede doelgroep aan te spreken en nieuwe doelgroepen te bereiken.

Participanten dachten meer effect op leefbaarheid te hebben dan uit de verhalen en redenties uit dit onderzoek bleek. Om effect op de leefbaarheid te bereiken, moet de relatie tussen activiteiten en ontmoeting beter worden uitgewerkt.

In Notter-Zuna is het kulturhus voor bewoners synoniem aan leefbaarheid. Hoewel zij het kulturhusconcept niet vanuit een gezamenlijke visie ontwikkelen, zijn zij in de praktijk het meest ver in het uitwerken van het concept. Mensen kennen elkaar en weten elkaar makkelijk te vinden en aan te spreken. Samenwerking gaat voor een groot deel vanzelf. Niet de samenwerkingspartners in het kulturhus, maar het dorpsplan is een motor geweest voor het inventariseren van de vraag uit het veld en het organiseren van activiteiten en daarmee het creëren van ontmoeting.

Ontmoetingsplek

De aanwezigheid van andere ontmoetingplekken verklaart een verschil in effect van het kulturhusconcept op de leefbaarheid. Een kulturhus in een gemeenschap met maar één ontmoetingsplek heeft een grotere rol dan in een gemeenschap waar inwoners keuze hebben. In Notter is het kulturhus de enige plek voor ontmoeting en heeft daardoor een groot effect op de leefbaarheid.

Draagvlak

Het draagvlak voor een voorziening is van invloed op het gebruik. In Notter-Zuna zien inwoners het kulturhus als hun eigendom. Het is 'onze' ontmoetingsplek. Lemelerveld is een gemeenschap met 'doeners' en ondernemers. Zo omschrijven ze zichzelf ook duidelijk. Het draagvlak voor de voorziening komt niet alleen voort uit het gebruik, maar ook het bestaan van het kulturhus voor de toekomst. Draagvlak heeft in Lemelerveld ook te maken met sociale cohesie en het gezamenlijk gaan voor je voorziening. Het verschil in effect zit in dit geval ook in het karakter van de gemeenschap. In Borne is het kulturhus 'top-down' ontwikkeld en niet vanuit de wens van de gemeenschap. Participanten en bestuur hebben duidelijk ervaren dat er daardoor veel energie gestoken moest worden in het verleiden van bezoekers en lokale organisaties naar het kulturhus te komen. Draagvlak ontstond hier pas na opening van het kulturhus.

5. Conclusies

Dit onderzoek is het resultaat van de evaluatie van het kulturhusconcept in drie Overijsselse gemeenschappen: Borne, Notter-Zuna en Lemelerveld. Wat is het effect van kulturhusen op de leefbaarheid? Deze vraag staat centraal in dit onderzoek. Met hulp van verhalen van mensen en hun interpretaties en gedachten hebben we geprobeerd de relatie tussen kulturhusen en leefbaarheid te duiden en betekenis te geven. Hierbij hebben we gebruik gemaakt van een schema waarin we de vermeende relatie tussen het kulturhus en het effect er van op de lange termijn op leefbaarheid in beeld hebben gebracht. We hebben geen vergelijkend onderzoek gedaan, maar hebben wel aangegeven wat overeenkomsten en verschillen zijn tussen de kulturhusen en de gemeenschappen waarin ze worden vormgegeven. Naast het kulturhusconcept zijn er ook andere factoren van invloed op de leefbaarheid. In de gebruikte definitie van leefbaarheid zijn deze elementen zichtbaar. Bij het duiden van verhalen kwamen factoren wel aan de orde, maar ze zijn in dit onderzoek niet gewogen. De relatieve importantie van deze factoren kan daardoor niet worden aangegeven. Dit onderzoek heeft meer kennis opgeleverd dan alleen een antwoord op de onderzoeksvraag. Ook dit willen we graag zichtbaar maken. We hebben ervoor gekozen om conclusies te trekken op basis van de onderzoeksvraag. Vervolgens relateren we een aantal onderwerpen uit het onderzoek aan kennis en ervaring van Stimuland. Het zijn de onderwerpen die niet specifiek onderzocht zijn, maar tijdens het onderzoek zichtbaar werden en interessant zijn voor nader onderzoek of verdieping. Dan volgen er een aantal kanttekeningen bij de onderzoeksmethodiek. We sluiten de rapportage af met een aantal aanbevelingen.

5.1 Conclusie 1: Er is een positieve relatie tussen kulturhusconcept en leefbaarheid

Een belangrijke conclusie is dat er een relatie is tussen het kulturhusconcept en de leefbaarheid. De betrokken deelnemers uit de drie gemeenschappen herkennen deze relatie en er is betekenis aan de relatie gegeven. Het effect van het kulturhusconcept op de leefbaarheid is soms een direct effect, soms indirect of pas te herkennen of verwachten op de langere termijn. De vermeende relatie uit het interventieschema (een ontwikkelingsrichting van interne samenwerking, naar activiteiten en diensten, die resulteren in ontmoeting en zo effect hebben op de leefbaarheid, zie bijlage 2 t/m 4) blijkt goed zichtbaar bij de drie verschillende kulturhusen. Duidelijk is ook te zien dat de drie kulturhusen in een verschillende fase van de ontwikkeling van het concept zitten. Lemelerveld besteedt op dit moment veel aandacht aan de interne samenwerking en het formuleren van gezamenlijke doelen. Borne werkt vooral op het niveau van netwerken en ontmoeting en in Notter-Zuna wordt het kulturhus ervaren als dé plek waar aan leefbaarheid wordt gewerkt.

Terug naar de onderzoeksvraag: *Wat is de belangrijkste verandering sinds het kulturhusconcept (bedoelde samenwerking) in de leefbaarheid in Borne, Lemelerveld en Notter-Zuna in de vijf jaren volgend op de opening van het kulturhus?*

De belangrijkste bijdrage van het kulturhus aan de leefbaarheid worden benoemd in vijf thema's:

- Ontmoeting en samenwerking
- Een aantrekkelijke woonplek
- Keuzevrijheid
- Trots
- Preventieve werking

Deze worden hieronder uitgewerkt. Daarnaast is er een aantal voorwaarden die van invloed zijn op de mate waarin een kulturhus effect heeft op de leefbaarheid:

- Het gebouw
- De aanwezigheid van andere ontmoetingsplekken
- Afstemming van vraag en aanbod
- De mate waarin het kulturhusconcept is uitgewerkt

Ook deze worden in de conclusies uitgewerkt.

5.2 Conclusie 2: Het kulturhusconcept draagt bij aan leefbaarheid

1. *Ontmoeting*

De meest belangrijke verandering die het kulturhusconcept in gemeenschappen heeft gebracht is het bewust stimuleren en mogelijk maken van ontmoeting. Daar waar ontmoeting plaatsvindt en mensen elkaar leren kennen en samen nieuwe activiteiten ontwikkelen, daar wordt de leefbaarheid versterkt. Het meedoen aan activiteiten is belangrijk, maar heeft niet altijd direct effect op de leefbaarheid. Dit geldt vooral voor de middelgrote en grote gemeenschappen zoals Lemelerveld en Borne. Professor Jenny de Jong-Gierveld, emeritus hoogleraar aan de VU Amsterdam, deed onderzoek naar eenzaamheid. Vluchtige ontmoetingen zoals een eenmalige koffieochtend of een eenmalige interventie zoals het brengen van een bloemetje werken niet om eenzaamheid tegen te gaan. Volgens De Jong-Gierveld⁶ is het allerbelangrijkste bij het voorkomen van eenzaamheid, het op orde houden van je 'konvooi', dus de sociale contacten in je leven. Maak je 'konvooi', dat wil zeggen je netwerk om je heen, toekomstbestendig is haar advies. Het kulturhus is een plek om het konvooi te onderhouden.

Ontmoeting in een grote gemeenschap als Borne versterkt de leefbaarheid pas op het moment dat mensen - die elkaar niet eerder kenden - samen nieuwe activiteiten ontwikkelen. In Borne werd duidelijk dat alleen het deelnemen aan activiteiten de leefbaarheid niet versterkt.

Ontmoeting in een kleine kern als Notter-Zuna versterkt de leefbaarheid, wanneer mensen een plek hebben om elkaar te spreken, samen te sporten en wel en wee te delen. De mogelijkheid hebben om elkaar regelmatig te treffen is voor kleine gemeenschappen synoniem aan leefbaarheid. Dat geeft verbondenheid en dat maakt een gemeenschap leefbaar.

De inzet van mensen in een kulturhus is een belangrijke factor om te komen tot gezamenlijke activiteiten die kunnen resulteren in ontmoeting. In een kleine gemeenschap als Notter-Zuna zijn het de inwoners zelf die activiteiten in het kulturhus doen en organiseren, waarmee het kulturhus van betekenis is voor bijna iedereen in de gemeenschap. Bewuste samenwerking volgens het kulturhusconcept helpt participanten en besturen om elkaar scherp te houden en samen te werken aan doelstellingen. In de grotere gemeenschappen zorgt bewuste samenwerking - vooral wanneer initiatiefnemers en participanten er zelf plezier aan beleven - voor creativiteit en nieuwe (gezamenlijke) activiteiten. Het samenwerken is een belangrijke verandering sinds het kulturhus er is en zorgt ervoor dat meer ontmoeting mogelijk wordt.

2. *Voorzieningen maken een woonplek aantrekkelijk*

Een kulturhus en daarmee de bereikbaarheid van (nieuwe) voorzieningen, (nieuwe) diensten en het aanbod aan (nieuwe) activiteiten hebben effect op de leefbaarheid. De aanwezigheid van het kulturhus maakt de gemeenschap tot een meer aantrekkelijke woonplek.

Een kulturhus geeft een gemeenschap een bepaalde status en versterkt de aantrekkelijkheid voor mensen om de kern als woonplaats te kiezen. In de drie onderzochte gemeenschappen is een positieve spiraal omhoog (een prettige woonplek heeft een positieve invloed op betrokkenheid van inwoners en hun inzet in de gemeenschap) te herkennen. Het kulturhus versterkt de spiraal door plek te bieden voor initiatieven van mensen.

3. *Keuzemogelijkheid*

Voor inwoners van de gemeenschap geeft de aanwezigheid van een kulturhus een veilig gevoel voor de toekomst. De voorziening is bereikbaar als je 'oud' bent of er later gebruik van wilt maken. De wetenschap dat het kulturhus er is, geeft rust en vertrouwen in de toekomst. Inwoners weten dat ze ook in de toekomst in de kern kunnen blijven wonen, omdat voorzieningen dichtbij zijn. Dit maakt een gemeenschap leefbaar. Het is voor mensen ook een reden om niet naar een andere plek te verhuizen (vooral in de twee kleinere gemeenschappen). Het behoud van voorzieningen voor de gemeenschap en het ontwikkelen van activiteiten is daarmee voor mensen belangrijk. Voor inwoners van de gemeenschap is het niet altijd belangrijk of ze daadwerkelijk gebruik maken van het kulturhus.

Het kulturhusconcept en de actieve samenwerking tussen participanten zorgen voor (nieuwe) activiteiten. Iedere inwoner heeft de keuze daar aan mee te doen (bijvoorbeeld ouderenmiddag of het halen van een paspoort). Deze keuzemogelijkheid wordt als belangrijk ervaren voor de persoonlijke leefbaarheid.

---

⁶ http://www.kcwz.nl/doc/wonen_zorg/Verslag_conferentie_De_Thuisvester.pdf

4. *Trots*

Het bestaan van het kulturhus zorgt voor een gevoel van trots in een gemeenschap. Dit geldt vooral voor Notter-Zuna en Lemelerveld, waar een voorziening 'van onderop' is ontwikkeld. Een trots gevoel - ook bij mensen die geen gebruik maken van de diensten en activiteiten van het kulturhus - zorgt voor verbondenheid tussen de inwoners van een gemeenschap en maakt mensen tevreden en blij. De ontwikkeling van een kulturhus is in de kleine en middelgrote gemeenschappen een langdurig (gemiddeld duurt een traject van idee tot opening tussen de drie en tien jaar) proces. Dit proces op zich zorgt voor verbondenheid en ontmoeting en heeft daarmee effect op de leefbaarheid op de lange termijn. Een gedeeld trots gevoel, zoals in Lemelerveld, maakt een gemeenschap meer leefbaar. Het wordt door de gemeenschap ook als belangrijk ervaren dat provincie en gemeente in het dorp hebben geïnvesteerd door de ontwikkeling van het kulturhus. Het dorp voelt zich daarmee gekend en wil graag zelf inzet plegen om het concept tot een succes te maken.

5. *Preventieve werking*

Er kwamen veel ervaringen en verhalen naar boven die duiden op de preventieve werking van het kulturhusconcept. Een aantal voorbeelden: vermindering van eenzaamheid (en daarmee zorgvragen) van ouderen, minder vandalisme bij de jeugd en ontlasting van mantelzorgers, het aantrekken van nieuwe bewoners uit andere streken. Deze verhalen zijn echter (nog) niet kwantitatief gemaakt en vergen zorgvuldig verder onderzoek. In alle drie gemeenschappen werden voorbeelden van een mogelijke preventieve werking benoemd en als een belangrijke rol van het kulturhus ervaren.

5.3 Conclusie 3: Een succesvol kulturhus kent een aantal voorwaarden

Vanuit de verhalen en groepsgesprekken is een aantal condities te destilleren die van invloed zijn op het succes van het kulturhus. Vanuit de ervaring van adviseurs van Stimuland is een succesvol kulturhus een voorziening met een gezonde exploitatie en waarvan de diensten en activiteiten aansluiten bij de wensen en behoeften vanuit de bevolking. Factoren die van invloed zijn op het succes zijn het gebouw, de aanwezigheid van andere voorzieningen, de afstemming tussen vraag en aanbod en de mate waarin het kulturhusconcept is uitgewerkt. Deze factoren kwamen in de verhalen en groepsbijeenkomsten terug en worden hieronder toegelicht.

Het gebouw speelt een belangrijke rol. Het concept van samenwerking werkt als een motor en een passend en prettig gebouw helpt mee de motor draaiende te houden. Een gebouw dat niet uitdaagt tot gezamenlijkheid en ontmoeting, vermindert het effect op de leefbaarheid. De lobby in het kulturhus in Borne daagt niet uit tot ontmoeting. In Lemelerveld wordt de ontvangstruimte van het kulturhus op dit moment aangepast, zodat het een prettige verblijfsruimte wordt.

In Notter-Zuna, een kleine gemeenschap waar het kulturhus de enige ontmoetingsplek is, zijn de gemeenschap en het kulturhus zo sterk met elkaar verbonden, dat ze voor inwoners bijna niet te onderscheiden zijn. In grotere gemeenschappen, waar mensen kunnen kiezen waar ze activiteiten willen organiseren of ondernemen of waar ze anderen kunnen ontmoeten is het noodzakelijk om heel bewust energie te blijven steken in interne samenwerking en het bereiken van (nieuwe) mensen. Mensen komen niet vanzelf naar het kulturhus. En pas als ze binnen zijn, kan er ontmoeting ontstaan, worden nieuwe netwerken gevormd en verbindingen gelegd en kan er effect op de leefbaarheid ontstaan.

Een goede afstemming van vraag en aanbod is belangrijk. Samenwerkende organisaties in een kulturhus hebben op dit moment niet altijd een goed beeld van de wensen en de behoeften uit de gemeenschap. Er vindt geen monitoring plaats. Het beeld dat mensen van een kulturhus hebben sluit daarnaast niet naadloos aan bij de ambitie en visie van de participanten in het kulturhus zelf.

Het kulturhusconcept en de mate waarin dit is uitgewerkt is een belangrijke voorwaarde voor het bereiken van effect op de lange termijn. Dit is niet afhankelijk van de grootte van de gemeenschap. Nieuwe mensen bereiken gaat nergens vanzelf. Wanneer er gezamenlijk goed is nagedacht over het behalen van resultaten die aansluiten bij de vraag vanuit de gemeenschap en er afspraken zijn over hoe deze te bereiken, is er een gezamenlijk doel. Daar waar er meer wordt samengewerkt, worden er meer gerichte activiteiten georganiseerd en ontstaat er ontmoeting. Wat weer effect heeft op de leefbaarheid.

6. Onderzoeksresultaten in relatie tot kennis en ervaring van Stimuland

Dit onderzoek heeft veel informatie opgeleverd. Er zijn veranderingen in kaart gebracht die zijn te relateren aan het kulturhusconcept en er is een relatie gelegd met leefbaarheid. De intensieve manier van onderzoek en het kwalitatieve karakter heeft veel opgeleverd. Geprioriteerde verhalen zijn geduid en hiervan is verslag gedaan. Daarnaast zijn er in de duidingsbijeenkomsten onderwerpen aan de orde geweest die niet direct met de onderzoeksvraag te maken hadden of die niet direct in verhalen terugkwamen, maar voor deelnemers wel van belang waren. Deze kennis hebben wij aangevuld met ervaring die we de afgelopen tien jaar zelf hebben opgedaan met het kulturhusconcept. We hebben dit vertaald in een aantal bespreekpunten.

6.1 Afstemmen (beleids)doelen van kulturhusen

Er is nauwelijks een relatie tussen provinciale en gemeentelijke beleidsdoelen enerzijds en de doelen van besturen van kulturhusen anderzijds. De provincie Overijssel heeft met het kulturhusconcept vanaf het begin ingestoken op het leveren van een bijdrage aan de leefbaarheid in gemeenschappen. Met de investering in stenen en later ook in proces zijn de kulturhusen mogelijk gemaakt. Bestuurders van kulturhusen richten zich op hun eigen gemeenschap, vaak in algemene termen: 'We zijn er voor iedereen in het dorp en willen verenigingsleven mogelijk maken'. Het versterken van de leefbaarheid lijkt voor besturen zo'n logische doelstelling, dat deze niet specifiek benoemd wordt. Ook is helder geworden dat de term leefbaarheid vele verschillende betekenissen heeft en door besturen in de onderzochte gemeenschappen niet is uitgewerkt in specifieke doelstellingen. De doelen van het kulturhusconcept zijn daarmee niet in termen van leefbaarheid geformuleerd. Gemeenten kiezen voor het maken van prestatieafspraken met individuele organisaties die als participant binnen het kulturhusconcept actief zijn en formuleren geen leefbaarheidsdoelen. Deze manier van werken geeft kulturhusen aan de ene kant veel vrijheid en zelfstandigheid, maar aan de andere kant worden kansen voor het uitvoeren van beleid in kulturhusen gemist (bijvoorbeeld bij de uitvoering van de WMO: het inzetten van vrijwilligers, bij cultuurbeleid: het ontwikkelen van specifieke activiteiten of voorstellen of beleidsdoelen op het gebied van jeugd, bijvoorbeeld het betrekken van jongeren bij werkzaamheden in het kulturhus of het bieden van maatschappelijke stages).

6.2 Toekomstbestendigheid van het kulturhusconcept

Deze vraag bleek voor betrokkenen bij het concept niet van groot belang. Mensen uit de gemeenschap kijken vooral naar de rol van het kulturhus op dit moment. De ervaringen van de onderzoekers en adviseurs over de afgelopen tien jaar laat een duidelijke verschuiving zien van de aandacht voor het gebouw naar de aandacht voor de inhoud. In tijden van economische neergang, worden initiatiefnemers creatief in het efficiënt combineren van wensen van mensen. De verwachting is dan ook dat de aandacht voor de inhoud en het effectief inzetten van bestaand sociaal vastgoed de komende jaren zal doorzetten. De wens voor een ontmoetingsplek, multifunctionele ruimte of kulturhus staat vaak boven aan de dorpsagenda's bij het maken van dorpsplannen. Ontmoeting en het behoud en versterking van voorzieningen is hierbij voor gemeenschappen de basis. Dit hoeft niet in een nieuw gebouw, maar kan overal. Het concept van samenwerking blijft een belangrijke motor. De verwachting is dat er de komende jaren meer verbindingen worden gelegd met de lokale economie en zorg. Dit komt voort uit een tendens waarbij de overheid zich meer zal terugtrekken en meer verwacht van de zelfredzaamheid en zelfwerkzaamheid van mensen. Een meer ondernemende houding van voorzieningen zal nodig zijn om ook in de toekomst exploitabel te blijven.

6.3 Geld en effecten

Tijdens de groepsgesprekken kwam ook de discussie over de kosten van leefbaarheid ter sprake. De vraag is wat leefbaarheid waard is en wat het mag kosten om leefbaarheid te versterken. Vrijwilligers in Lemelerveld en Notter-Zuna hebben het gevoel veel sociaal kapitaal (in de vorm van menskracht) te investeren in zaken waar de gemeente verantwoordelijk voor is (bijvoorbeeld jongeren van de straat houden, vereenzaming van ouderen voorkomen, stimuleren van sport en gezondheid), zonder dat de gemeente daarvoor betaalt. Elke euro die in het kulturhus wordt geïnvesteerd levert geld op. Het zichtbaar maken van wat een investering oplevert geeft inzicht in de relatieve importantie van het de investering.

6.4 Aantrekkelijke woonplek

Frans Thissen, verbonden aan de Universiteit van Amsterdam maakt het onderscheid tussen woondorpen en autonome dorpen⁷. ‘Was de ontwikkeling van de sociale infrastructuur, de voorzieningen, in het autonome dorp nog een voorwaarde voor de ontwikkeling van de leefbaarheid; in het woondorp is de ontwikkeling van de sociale infrastructuur door gemeenschapsinitiatieven, een resultaat van de ontwikkeling van de leefbaarheid.’ Thissen concludeert dat een kulturhus meer perspectief heeft in een dorp dat door bewoners als leefbaar wordt beschouwd op basis van de kwaliteit van de woonfunctie van het dorp. Dorpen waarvoor bewoners een bewuste keuze maken omdat zij het wonen daar goed vinden, worden als leefbaar ervaren en die dorpen maken meer kans op nieuwe vormen van betrokkenheid van bewoners. En dat kan de basis vormen voor gemeenschapsinitiatieven met sociale infrastructuur, zoals een kulturhus, als resultaat. De kwaliteit van de woonfunctie van het dorp is dus cruciaal. Echter, in dorpen waar weinig sociale infrastructuur is, is misschien juist een impuls nodig. Uit dit onderzoek blijkt dat het feit dat er een ruimte is waar je activiteiten kunt doen, al stimulerend werkt. Per gemeenschap zal gekeken moeten worden of de leefbaarheid versterkt moet worden en welk middel hier het best bij past.

6.5 Verantwoordelijkheden overheden en kulturhusen

In Notter-Zuna werd aan onderzoekers gevraagd om de rollendiscussie van provincie en gemeenten expliciet in de rapportage te benoemen. In de huidige regeling investeert de provincie vooral in stenen (en in proces wat betreft een eenmalige investering in het haalbaarheidsonderzoek en programmering) en steunfunctietaken. De gemeente is verantwoordelijk voor het ondersteunen van kulturhusen na opening. Gemeenten die deze verantwoordelijkheid niet willen of kunnen nemen, leggen deze verantwoordelijkheid volledig bij de gemeenschap neer. Belangrijk is dat vrijwilligers en professionals ondersteund worden bij hun activiteiten. Daarnaast geven vrijwilligers duidelijk aan dat de druk voor hen groot is en dat er een grote mate van professionaliteit van hen wordt verwacht. Die druk komt vooral voort uit gemeentelijke wet- en regelgeving. De vraag is of de huidige rolverdeling klopt en verantwoordelijkheden op de goede plek liggen.

---

⁷ Zie lezing Frans Thissen tijdens het symposium kulturhusen in 2008 te downloaden via www.kulturhus.nl

6.6 Onderzoeksmethodiek en bewustwording

De methodiek Most Significant Change draagt bij aan de bewustwording van de rol van het kulturhusconcept in de gemeenschap. Het afgelopen half jaar hebben we met hulp van Wageningen Universiteit voor het eerst met de methodiek Most Significant Change gewerkt. Als onderzoekers hebben we veel ervaring opgedaan die we hopelijk op andere plekken ook in kunnen zetten. De intensieve methodiek heeft veel van de gemeenschappen en vooral van participanten en bestuurders van kulturhusen gevraagd. Opvallend was het plezier waarmee deze mensen hebben meegewerkt. Het was voor besturen en participanten erg verhelderend om op een heel andere manier naar het concept te kijken en heel bewust bezig te zijn met het ontrafelen en beargumenteren van het werk waar ze mee bezig zijn. Het onderzoek heeft daarmee een belangrijke bijdrage geleverd aan de bewustwording van besturen en gemeenten waar het gaat om hun rol in de gemeenschap en hoe aan leefbaarheid gewerkt kan worden en daarmee ook het proces van samenwerking en uitwerking van het kulturhusconcept versterkt.

7. Aanbevelingen

De conclusies en discussiepunten hebben we vertaald naar een aantal aanbevelingen. Deze zijn gericht aan gemeenten in Overijssel, provincie Overijssel, kulturhusbesturen en -initiatiefnemers, en Stimuland als uitvoerder van provinciale steunfunctietaken in Overijssel.

7.1 Kansen voor verdieping

Verder onderzoek: verdieping van inzichten

Dit onderzoek heeft een eerste inzicht gegeven in de relatie tussen het kulturhusconcept en de leefbaarheid in de drie onderzochte kernen. Verder onderzoek met een aanvulling van kwantitatieve gegevens kan dit inzicht versterken en verdiepen. Gegevens uit de Staat van Overijssel (jaarlijks inzicht in actuele en betrouwbare cijfers op thema's van het Coalitieakkoord & Overijssel) en de monitor rond kulturhusen en leefbaarheid ontwikkeld door Stimuland, kunnen hiervoor worden gebruikt. Het is aan te bevelen nader onderzoek te doen naar de relatie tussen kulturhusen en leefbaarheid en andere factoren die van invloed zijn op de leefbaarheid, zodat de relatieve importantie van kulturhusen inzichtelijk wordt, en handvatten ontwikkeld kunnen worden waarmee gemeenschappen zelf aan de slag kunnen om de leefbaarheid te versterken.

Preventieve werking

Ook een beter zicht op de mogelijk preventieve werking van kulturhusen vergt nader onderzoek. Het is het aan te bevelen om verder onderzoek te doen naar een mogelijk preventieve werking van kulturhusen, zodat het effect van het concept versterkt kan worden. Uitkomsten geven gemeenten en kulturhusinitiatiefnemer inzicht in hun rol en hun relatie met beleid. Kulturhusen kunnen met deze kennis beter inspelen op maatschappelijke behoeften en gemeenten kunnen uitvoering van beleid bij kulturhusen neerleggen.

Maatschappelijke kosten-batenanalyse

Antwoord op de vraag, wat mag maatschappelijk resultaat kosten? Onderzoek naar de opbrengst van kulturhusen in euro's, zodat inzichtelijk wordt wat investeringen op de lange termijn opleveren.

Deze aanbeveling is gericht op gemeenten, provincie en Stimuland.

Onderzoeksmethodiek verhalen naar intervisie-instrument

Bijkomende opbrengst van dit onderzoek bleek de methodiek die besturen en gemeenten veel inzicht gaf in de rol van het kulturhus in de gemeenschap. Het is aan te bevelen om te onderzoeken of de onderzoeksmethodiek vertaald kan worden naar een instrument waarmee besturen zelfstandig, of met hulp van een onafhankelijk adviseur, inzicht kunnen krijgen in hun rol in de gemeenschap en zo hun beleid aan kunnen passen. Deze aanbeveling is gericht op Stimuland.

7.2 Ontwikkelen kulturhusen voor de toekomst

Borging van samenwerking op de lange termijn

Samenwerking gaat niet vanzelf en er is een continue inzet nodig om vraag vanuit de gemeenschap en aanbod vanuit het kulturhus af te stemmen. Dit kost menskracht en dus geld. Het is aan te bevelen om in de fase waarin de haalbaarheid van een kulturhus onderzocht wordt al goed na te denken over een passende programmering, hoe dit te organiseren en deze inzet ook op de lange termijn te waarborgen, inhoudelijk en financieel. Een (professionele) aanjager met een specifieke taak kan dit doen. Ervaringen vanuit kulturhusberaden en initiatievenberaden kunnen hier aan bijdragen. Het is aan te bevelen te zorgen voor ondersteuningsmogelijkheden. Deze aanbeveling is gericht op kulturhusinitiatiefnemers en gemeenten.

Belang van monitoring en kennis

De besturen van kulturhusen besteden over het algemeen weinig aandacht aan het monitoren van hun werk. Om goed in te kunnen spelen op de wensen en behoeften uit de gemeenschap is het wel belangrijk om te weten of inzet passend is en hoe een bestuur beter kan reageren op de vraag uit de gemeenschap. Daarnaast is kennis belangrijk om in te kunnen spelen op maatschappelijke ontwikkelingen, zoals bijvoorbeeld vergrijzing en krimp. Het is aan te bevelen een goed en praktisch handig monitoringssysteem te ontwikkelen, waarmee besturen beter in kunnen spelen op ontwikkelingen en zo het effect van het kulturhusconcept op de leefbaarheid kunnen vergroten. Gegevens uit de Staat van Overijssel (jaarlijks inzicht in actuele en betrouwbare cijfers op thema's van het Coalitieakkoord & Overijssel) en de monitor rond kulturhusen en leefbaarheid ontwikkeld door Stimuland, zijn hierbij aanvullend. Deze aanbeveling is gericht op kulturhusinitiatiefnemers, -besturen en Stimuland.

Faciliteren kulturhusinitiatiefnemers en medewerkers

Professionals en vrijwilligers in de onderzochte kulturhusen vormen een bron van energie, kennis en ervaring. Met grote passie en veel plezier zetten mensen zich in. De maatschappij verandert en nog meer dan voorheen wordt gerekend op zelfwerkzaamheid en zelfredzaamheid van mensen. Kulturhusen zijn broedplaatsen die gemeenten nog beter kunnen gebruiken om samen met mensen uit de gemeenschap de maatschappij draaiend te houden. Belangrijk daarbij is dat overheden goed weten wat vrijwilligers en professionals nodig hebben om hun inzet kwalitatief goed te kunnen blijven doen. Uit de gesprekken met de deelnemers vanuit het kulturhus blijkt dat vooral vrijwilligers opgeslokt worden door het vele werk dat er ligt, waardoor ze geen tijd hebben om ook vooruit te kijken. Het is aan te bevelen de facilitering van vrijwilligers en professionals goed en passend te organiseren en te zorgen voor ondersteuningsmogelijkheden! Deze aanbeveling is gericht op gemeenten.

In iedere kern een ontmoetingsplek

Het behoud van voorzieningen is voor gemeenschappen belangrijk omdat het zekerheid geeft voor de toekomst en een kern tot een aantrekkelijke woonkern maakt. Echter, een compleet aanbod aan voorzieningen is niet het meest belangrijk in een wereld waar mensen steeds mobieler worden. De ontwikkeling van een plek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten en hun activiteiten kunnen organiseren is belangrijk als mensen uit een gemeenschap daar zelf het initiatief toe nemen. Het is aan overheden aan te bevelen dit te stimuleren. Dit hoeft geen dorps huis te zijn. Het kan ook het gebouwtje van de kerk of een klaslokaal zijn. Het is aan te bevelen om een ontmoetingsplek in iedere kern mogelijk te maken! Deze aanbeveling is gericht op gemeenten en provincie.

Kulturhusen en ruimtelijke kwaliteit

Een passend gebouw is een belangrijke voorwaarde voor een succesvol kulturhus. De dvd 'Het bankje bij het kulturhus' die in 2011 is gemaakt geeft inzicht in de rol van het gebouw en hoe de ruimte om het gebouw op een goede manier kan worden ingericht. Het is aan te bevelen om al in een vroeg stadium goed te kijken naar de plek van de voorziening in het dorp. Het gebouw is geen entiteit op zich, maar zou passend moeten zijn in het dorpsgezicht en daarnaast zo ontwikkeld moeten worden dat het bijdraagt aan de ontmoetingsfunctie buiten en binnen het gebouw. Deze aanbeveling is gericht op kulturhusinitiatiefnemers en gemeenten.

De rol van het kulturhusconcept in relatie tot zorg en economie

Door monitoring krijgen kulturhusen beter zicht op klanten en leren zij in te spelen op maatschappelijke ontwikkelingen. Het is aan te bevelen om kulturhusen daarnaast te ondersteunen bij het ontwikkelen van een meer ondernemende houding, zodat dit de exploitatie ten goede komt en maatschappelijke en commerciële ontwikkelingen kansen bieden voor een toekomstgerichte voorziening en de leefbaarheid van de gemeenschap. Het is aan te bevelen inzicht te krijgen in de rol van voorzieningen in de lokale economie en de relatie te leggen met leefbaarheid. Deze aanbeveling is gericht op kulturhusbesturen en Stimuland.

7.3 Betere afstemming beleidsdoelen

Lange termijn doelen en korte termijn prestaties

Een betere aansluiting tussen de doelen die de verschillende overheden met de ontwikkeling van kulturhusen voor ogen hebben en de doelen van betrokken organisaties kan er voor zorgen dat er meer effect bereikt wordt. Het is aan te bevelen een herkenbare relatie te leggen tussen gemeentelijk beleid en de prestatiedoelen van een kulturhus. Het advies is om hier al in de fase van het onderzoek naar de haalbaarheid over na te denken en langere termijn doelen en korte termijn prestaties te formuleren. Maatschappelijke en politieke ontwikkelingen en demografische gegevens kunnen hier de basis voor zijn. Deze aanbeveling is gericht op kulturhusbesturen en -initiatiefnemers en gemeenten en Stimuland.

Afstemming bereiken in de rollen van overheden op het gebied van leefbaarheid

Het is aan te bevelen helderheid te krijgen over de verschillende rollen van overheden waar het gaat om voorzieningen, zodat deze afgestemd kunnen worden en verwachtingen overeenkomen. De notitie 'Leefbaarheid & Kulturhusen: Welke overheid doet wat?'⁸ die in het kader van de helpdeskvraag aan het ministerie van LNV is geschreven kan hiervoor als basis dienen. Deze aanbeveling is gericht aan provincie en gemeenten.

---

⁸ Leefbaarheid & Kulturhusen: Welke overheid doet wat? Een discussienotitie over verschillende overheidsrollen, taken en verantwoordelijkheden bij het waarborgen van leefbaarheid, specifiek de ontwikkeling van het kulturhusconcept. Auteur: Robert Jan Fontein (Alterra, Wageningen UR). Met medewerking van Margreet Hogenkamp en Jorien Kranendijk (Variya)

8. Verantwoording van keuzes in de onderzoeksmethodiek

De keuzes die we hebben gemaakt bij het zoeken naar de onderzoeksmethodiek en het uitwerken van deze methodiek zijn van invloed op het onderzoeksproces. De uitkomsten van dit onderzoek zijn door onze aanpak betrouwbaar en relevant.

De methodiek van verhalen verzamelen en duiden levert veel kennis op. De vraag of een kulturhus verandering teweeg heeft gebracht en wat die verandering is, stimuleert deelnemers aan het onderzoek te denken over ervaringen die ze hebben gehad en verhalen te vertellen die deze ervaring illustreren. We hebben gemerkt dat iedereen die we bevroegd hebben wel 'iets' met het kulturhus heeft, ook al komen ze er niet (bijvoorbeeld in Lemelerveld) of komen ze er alleen voor een activiteit (zoals bijvoorbeeld in Borne). Het is moeilijk te zeggen hoe groot de rol van het kulturhus in het leven van mensen is. Eén ontmoeting kan immers veel grotere gevolgen hebben dan iedere week naar dezelfde activiteit met dezelfde mensen.

De relatie tussen het kulturhusconcept en de leefbaarheid is inzichtelijk gemaakt. We hebben in dit onderzoek relatief weinig mensen, intensief bevroegd. We hebben hierdoor diepgaande kennis, maar weten niet welke kritische massa nodig is om er voor te zorgen dat het kulturhus ingebed is.

De keuze voor drie gemeenschappen is het resultaat van een afweging van beperkte tijd en toch voldoende kennis. Omdat de gebruikte methodiek geen vergelijkende methodiek is, was het mogelijk te kiezen voor die heel verschillende gemeenschappen.

We hebben ervoor gekozen een interventieschema te ontwikkelen aan de hand van de ervaringen van de onderzoekers. We hebben geconstateerd dat de ontwikkelingsgang in het schema door deelnemers aan het onderzoek herkend wordt. In dit onderzoek hebben we het hoogst haalbare resultaat van verhalen geduid aan de hand van de relatie tussen de voorziening en leefbaarheid. Elementen uit een verhaal kunnen nog meer betekenissen hebben aan de hand van een andere onderzoeksvraag en een ander interventieschema.

We hebben geen onderzoek gedaan naar andere factoren die van invloed kunnen zijn op de leefbaarheid.

We hebben gekozen voor een brede definitie van leefbaarheid bij het trekken van conclusies. In het interventieschema verwijzen we naar termen die door deelnemers aan het onderzoek zelf zijn benoemd in relatie tot leefbaarheid en door hen herkend worden.

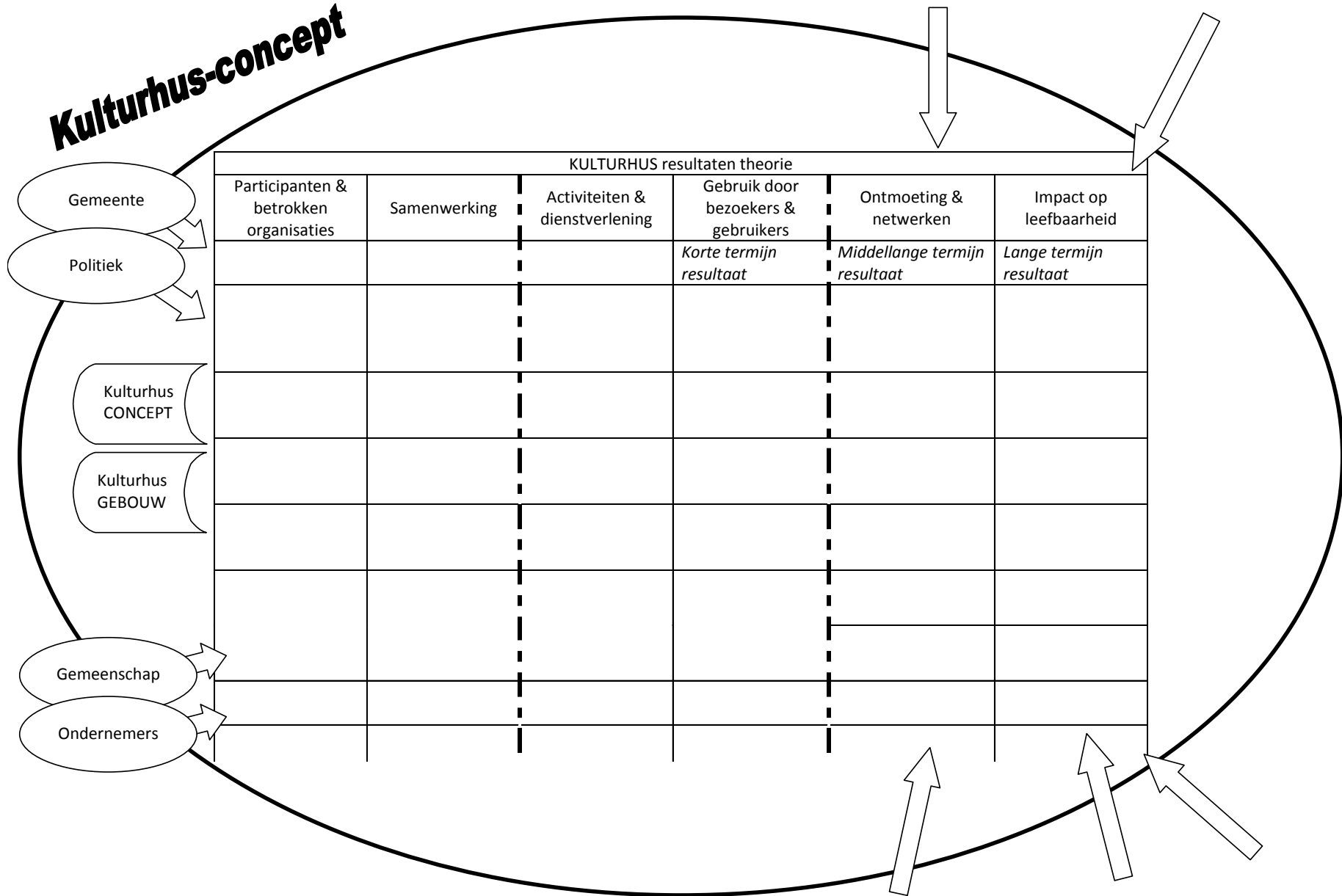
En tot slot: wij hebben in dit onderzoek niet onze ondersteuningsrol onderzocht. Wij kennen de drie onderzochte gemeenschappen vanuit onze rol als ondersteuner van gemeenten en kulturhusen. Er is dus een verbinding tussen onze rol als onderzoeker en ondersteuner.

Literatuurlijst

- Gelders Kulturhus, een vorm van delen.
- Inzetbaarheid van de 'Most significant change' methode bij de evaluatie van complexe programma's Wageningen UR/ Marlèn Arkesteijn en Daniël de Jong, Variya/ Margreet Hogenkamp, Frederieke Hermsen en Michiel van Staaveren.
- Kulturhus, concept voor een lokaal netwerk door Henk Middelveld, 2002.
- Leefbaarheid en kulturhusen: Welke Overheid doet wat? Discussienotitie. Robert Jan Fontein (Alterra, Wageningen UR).
- Sterke netwerken, ketensamenwerking in de publieke dienstverlening, Pieterjan van Delden, 2009.
- Sleutels inleveren, Op weg naar een kulturhus door Jan van Lenteren.
- Thuis op het platteland, publicatie van het sociaal cultureel planbureau.
- Vertrouwen in de buurt, publicatie van de wetenschappelijke raad voor het regeringsbeleid.

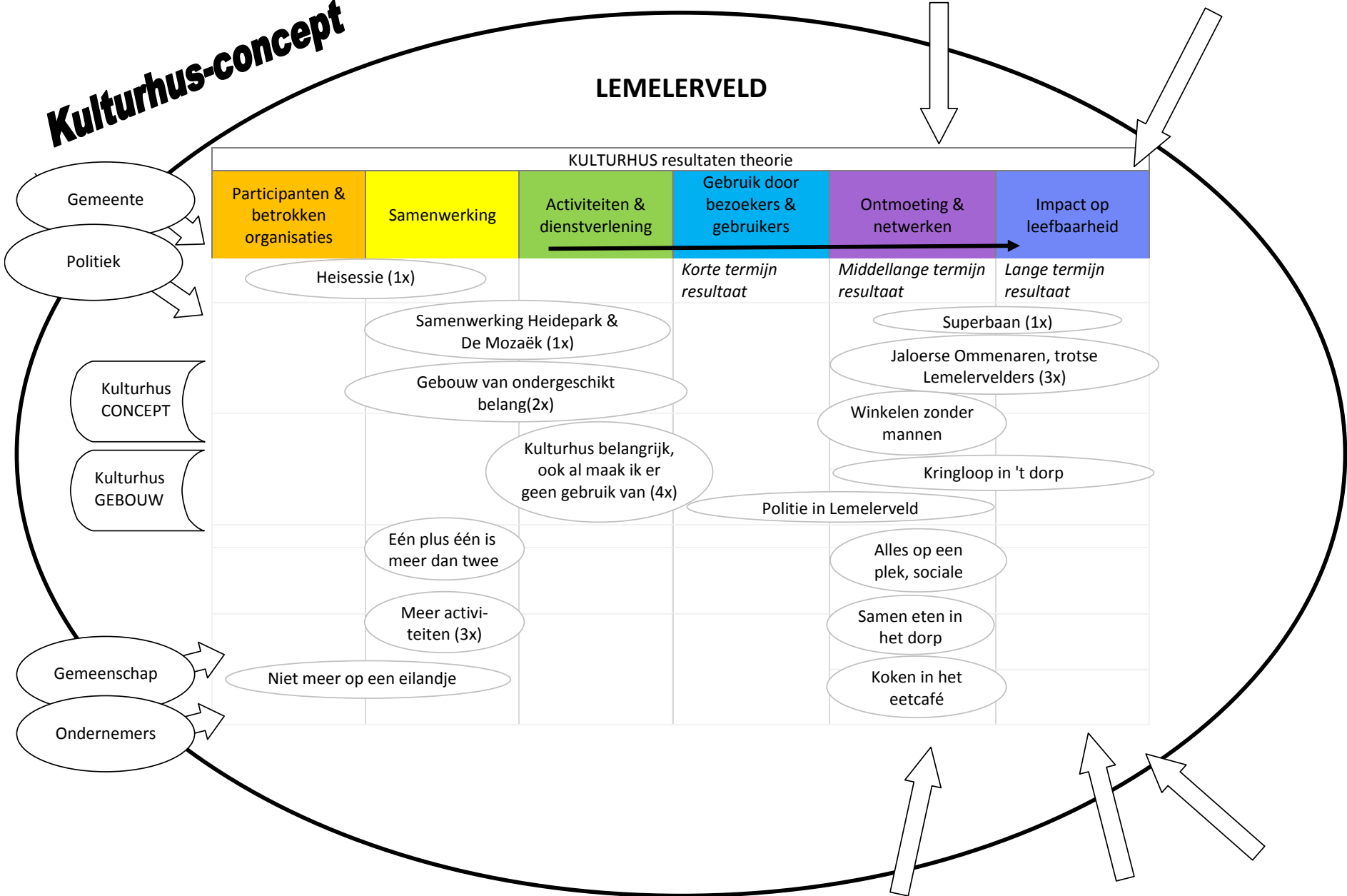
Bijlagen

Kulturhus-concept

Kulturhus-concept

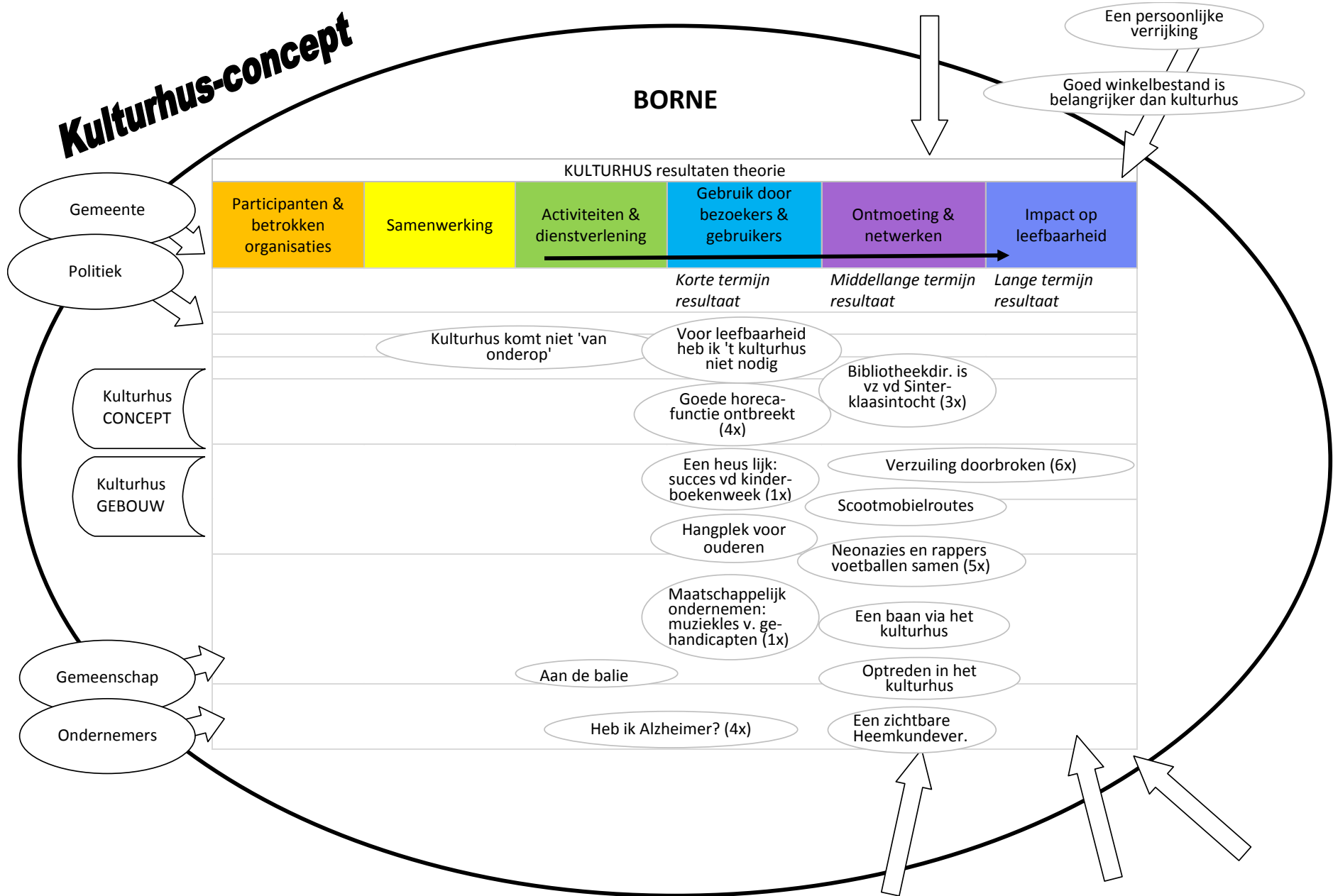
LEMELERVELD

Kulturhus-concept

BORNE

Kulturhus-concept

NOTTER - ZUNA

